Bat. Gen.
XIII
619

Veltman.

De Atjehsche Lydse industrie

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.
Tanggal : 12-7-2010
Nomor ... I.K : 4966/IX-Rumum 2010
... ID :
ITEM ID :
Asal : ... Pusat

XIII. 619

DE

ATJÈHSCHE ZIJDEÏNDUSTRIE

NAAR EEN MANUSCRIPT VAN

Th. J. VELTMAN,
Ridder M. W. O. 3e kl., Kapitein der Infie O. I. L.

BEWERKT DOOR

H. W. FISCHER,
Gep. Majoor, Conservator R. E. M.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Separat-Abdruck aus: „Internationales Archiv für Ethnographie", Bd. XX (1911).

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
voorheen
E. J. BRILL, LEIDEN.
1911.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

BAT. GENOOTSCHAP VAN K. EN W.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

DE ATJÈHSCHE ZIJDEÏNDUSTRIE

NAAR EEN MANUSCRIPT VAN

Th. J. VELTMAN,

RIDDER M. W. O. 3e KL., KAPITEIN DER INFIE O. I. L..

BEWERKT DOOR H. W. FISCHER,

Gep. Majoor, Conservator R. E. M..

Met 6 platen en 7 afbeeldingen in den tekst.

EEN WOORD VOORAF.

Het mag zeer zeker een verblijdend feit genoemd worden, wanneer een officier van het Ned. Ind. Leger in zijne vaak drukke werkkring lust gevoelt tot bestudeering van eene techniek van een volk, waarmede hij in nauwere aanraking kwam. Het verheugde ons dan ook ten zeerste, dat ons door den Kapitein TH. J. VELTMAN een lijvig manuscript in handen werd gesteld, handelende over de Atjèhsche zijdeindustrie; nog meer waren wij verrast, toen ons bij de doorlezing van het werk bleek, hoeveel nieuws het bevatte en met hoeveel zorg en liefde voor het volk, waarmee de schrijver jaren lang nauwere betrekkingen onderhield, het was samengesteld. Toch begreep schrijver dat, zooals het werk dáár lag, eene publicatie onmogelijk zoude zijn; vooreerst waren de omstandigheden oorzaak geweest, dat het slechts langzamerhand kon ontstaan en werden als gevolg daarvan toen nog onbekende hulpbronnen gebruikt, die thans reeds lang publiek eigendom zijn geworden, maar verder werd het grootendeels samengesteld op plaatsen, waar de schrijver van alle wetenschappelijke hulpbronnen was verstoken, zoodat verwijzing naar litteratuur en analogiën hem onmogelijk was.

Gaarne heb ik de taak op mij genomen, om het manuscript voor de pers gereed te maken; dat ik hier en daar bij het aanbrengen van bekortingen de mij gegeven vrijheid misschien heb misbruikt, zal de schrijver mij zeker ten goede houden.

Wat thans geboden wordt, bevat alleen de eigenlijke techniek, een ander deel, over de meest gebruikelijke Atjèhsche kleedingstukken en hunne ornamentiek handelende, zal naar ik hoop het onderwerp van eene volgende publicatie kunnen uitmaken.

Voor den scherpzinnigen lezer is het zeker overbodig te vermelden, dat waar in deze „V." sprekende of schrijvende wordt ingevoerd, daarmee de steller van het manuscript wordt bedoeld.

DE BEWERKER.

I. Inleiding en Geschiedenis.

„Dat het Hindoeïsme langs een of anderen weg, direct of indirect, op Atjèh's beschaving en taal eenigen tijd heeft ingewerkt, is boven twijfel verheven, ook al zijn daarvan in de tegenwoordige volksoverleveringen en inzettingen weinig sporen meer aanwezig." Aldus Dr. C. Snouck Hurgronje in „de Atjèhers I", 18. — Het behoeft intusschen geene bevreemding te wekken, dat in de Atjèhsche volksverhalen men er toe gekomen is, als brengers der beschaving, andere, in Atjèhsche oogen hooger dan de Hindoe's staande volkeren te beschouwen; immers de ervaring heeft geleerd, dat de voorstellingen, die een volk zich maakt van zijne leermeesters, in hooge mate beheerscht worden door ijdelheid en bekrompenheid, die in thans geminachte personen met miskenning der geschiedenis de meerderen van weleer weigeren te erkennen. Slechts lieden, waartegen ook thans hoog wordt opgezien kunnen overbrengers van vroegere beschaving zijn geweest en geene anderen. Geen wonder dan ook dat hij, die de Atjèhers voorstelde als bestaande uit elementen van drie volken: de Arabieren, de Perzen en de Turken, zonder schroom geloofd wordt [1]) — geen wonder dat in de *„Arakata djameun"* [2]) het navolgende verhaal wordt gegeven van de wijze, waarop de Atjèhers meenen, dat hun rijk is ontstaan [3]) en ook, hoe zij hunne schoone kunsten verkregen hebben.

Sa⁵ïd Mohamad, Sultan van Turkije, zond zijne vier zonen, bij verschillende vrouwen verwekt, naar het „land beneden den wind" [4]); in de nabijheid van *Poelò Roedja* [5]) leden Sa⁵ïd Mohamad's zonen schipbreuk en werden op het strand van verschillende rijken geworpen en wel één in China, een tweede in Pageuë-Roejōng, een derde in Tjam Talīra of Pasè, de vierde aan de Koewala Atjèh (mond van de Atjèhrivier), waar hij door de inheemsche bevolking voor het eerst onder een „Atjèh-boom" (*ba⁵ Atjèh* [6])) werd aangetroffen en later een dochter des lands huwde. Deze vier schipbreukelingen werden later de vorsten van het land, waar het lot hen had heengebracht en voerden er den Islam in.

Vier *oelama's* (Moh. schriftgeleerden), die Sa⁵ïd Mohamad hen nazond, verongelukten eveneens op zee en werden door een toeval op het strand geworpen, waar de zonen van hun vorst waren aangespoeld.

Deze lieden onderwezen het volk in de wetenschap en schoone kunsten [7]).

Het onwaarschijnlijke van dit, uit den aard der zaak geheel op Islamietischen grondslag steunende verhaal wordt vooral duidelijk, wanneer men bedenkt, dat voor de Atjèhers eigenlijk slechts één wetenschap bestaat, n. l. die van hetgeen de mensch, overeenkomstig

---

1) Dr. C. Snouck Hurgronje, „De Atjèhers" I, 19.
2) In handschrift, (Kopie?) bij de collectie V. overgelegd.
3) Zie hierover Dr. P. J. Veth: „Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland".
4) In den tekst: *nanggròè baröh angén.*
5) Sumatra.
6) Verg. K. F. H. van Langen: „Woordenboek der Atjèhsche taal".
7) Het begin van deze *„arakata"* geeft eene verklaring? van den naam van het land en luidt: *Peuë seubab geupeunan Atjèh? Seubab na ba⁵ Atjèh si ba⁵ binèh koeala ròt timoe koeala Atjèh timoh. Kajèë njan ōn oebé bé ōn pisang, namanja ba⁵ Atjèh, njan keu koeala Atjèh.* [Hoe komt men aan den naam Atjèh? Omdat er aan den kant van den riviermond in oostelijke richting van Koeala Atjèh een Atjèh-boom groeide. Die boom met bladeren ongeveer ter grootte van *pisang*-bladeren, wordt *ba⁵ Atjèh* genoemd, van daar den naam *Koeala Atjèh*].

Allahs, door zijnen laatsten gezant Moehammad geopenbaarden wil, te gelooven en te doen heeft [1]).

Wel eigenaardig en teekenend is het hiernaast te stellen het verhaal omtrent het ontstaan van het Atjèhsche rijk, door V. opgevangen uit den mond van Toeankoe Mahmoet, oom van den ex-Soeltan:

Het noordelijk deel van Soematra werd indertijd geregeerd door een Hindoeschen Vorst; toen deze stierf liet hij slechts ééne dochter na. Een gedeelte der bevolking wilde deze dochter tot vorstin uitroepen, terwijl het grootste en machtigste deel een mannelijken opvolger verkoos. In Atjèh zelf had de overleden Vorst geene mannelijke familieleden, doch ergens in Voor-Indië woonde een zoon van zijn broeder. Het was niet gemakkelijk dezen jongeling toenmaals te doen overkomen en ten genoege van beide partijen wisten de machtige voorstanders van het „zwaardleen" deze moeilijke kwestie op te lossen. De jongeling bleef namelijk in zijn eigen rijk, doch werd tot Vorst gekroond, terwijl zijn nichtje, dat ouder was dan hij, het land als regentes bestuurde. Dit land werd daarom *nanggròë Atji* genoemd, omdat *atji* in de Hindoesche taal dezelfde beteekenis heeft als het atjèhsche *da* (oudere zuster of oudere nicht).

Ofschoon evenmin als het vorige de geschiedenis weergeven, doet dit verhaal in zooverre deze minder geweld aan, omdat daaruit in zekeren zin een verwantschapsgevoel met de zoo zeer gesmade, of althans „uit een politiek oogpunt geheel onschadelijke kāfirs" [2]) spreekt.

Geven de Atjèhsche volksverhalen weinig, waaruit tot den oorsprong van de Atjèhsche beschaving kan worden besloten, ook met betrekking tot de zijdeindustrie in het bijzonder meldt de *hadìh madja* — de overlevering der vrouwelijke voorouders — niets, dat tot het vaststellen van geschiedenis zou kunnen leiden. Toch is die overlevering te merkwaardig om ze hier geheel onvermeld te laten en dan volgt in de eerste plaats — onder aanbieding van verontschuldiging voor het onsmakelijke verhaal — de legende van de zijderupsen.

Het lichaam van Job, den bekenden herdersvorst uit het aartsvaderlijke tijdperk (*Nabi-oellah Joeb* der Mohammedanen) was met ongeneeselijke booze zweren bedekt en deze wonden vertoonden ontelbare wurmen. Telkens wanneer Job zich bukte voor de *seumbajang* vielen uit die wonden twee *arè* [3]) wurmen op den grond. Begaan met het lot dier dieren, die anders van voedsel verstoken zouden zijn, raapte de lijdzame Job ze weer op, om ze op de wonden terug te brengen. Daar hij dikwijls de *seumbajang* verrichtte, was het voor hem bijna niet mogelijk al die wurmen op hun oude plaats terug te brengen en een gedeelte kroop dan ook in een, in de nabijheid groeienden wilden moerbeziënboom. (*ba' geureutòë*). Allah hielp Job in zijn barmhartig werk tegenover de wurmen door ze te veranderen in rupsen, die voortaan hun voedsel op den wilden moerbeziënboom zouden zoeken. In tegenstelling met andere rupsen, leverden deze door Allah gezegende dieren de zoo kostbare zijde. Van uit Arabië zouden dan de rupsen naar Atjèh zijn overgebracht [4]).

---

1) Snouck Hurgronje, O. c. II, 1.
2) — — , O. c. I, 18.
3) *Arè* is een inhoudsmaat met een inhoud aan gepelde rijst ter zwaarte van 2 × 24 Spaansche dollars. Snouck Hurgronje, O. c. I, 213.
4) Een Atjèhsch hoofd, dat deze legende voor de eerste maal hoorde, kon niet nalaten tot V. te zeggen: „Nu begrijp ik pas de uitdrukking van enkele *teungkoe*'s, die het onverschillige volk tot de

Een ander verhaal, waaruit eenigszins zou zijn te leeren, waarom in Atjèh de zijdeweefkunst algemeen, en niet door bepaalde standen wordt beoefend, is dat van MALÉM DIWA, een van de meest bekende romantische werken der Atjèhers.

MALÉM DIWA, zoon van RADJA TAMPŌ[5], den in de *gampōng Piadah* aan de *Kroeëng Pasè* regeerenden vorst, huwde met POETRÒË BOENGSOE, eene vorstin uit het hemelrijk, jongste dochter van RADJA DIOE. Zij vestigden zich in *Malém Djawa*, de woonplaats van MALÉM DIWA's moeder, dicht bij *Piadah*.

Eens liet POETRÒË BOENGSOE door haar man MALÉM DIWA zijde koopen, daar zij van plan was een kleed te weven. Deze wilde er echter niets van weten, daar hij het weven geene bezigheid voor zijne vrouw vond. Hij zeide haar, dat ze veel te voornaam was om handenarbeid te verrichten, dat eene prinses als zij alleen bestemd was om te spelen en verder niets uit te voeren. POETRÒË BOENGSOE bleef hem echter smeeken de zijde te koopen, daar zij zich in het geheel niet schaamde om de handen uit de mouwen te steken, zij meende dat werken niemand vernedert en zij er niet van zou bederven, wanneer zij zich door een of anderen arbeid nuttig maakte. MALÉM DIWA moest eindelijk toegeven en kocht de verlangde zijde; waar hij die kocht, vermeldt het verhaal niet. [1])

Van de fantasie tot de werkelijkheid terugkeerende, kan, wat betreft de geschiedenis van de zijdeindustrie in Atjèh met gerustheid verwezen worden naar de uitmuntende „Inleiding" door den Heer G. P. ROUFFAER geschreven voor zijn „Catalogus der Oost-Indische weefsels, Javaansche-Batiks en Oost-Indische meubelen" [2]). Vooral op grond van den invoer der voor de zijdecultuur benoodigde kleurstoffen wordt daarin aangetoond, dat de Atjèhsche zijdeindustrie minstens 3½ eeuw oud moet zijn.

Eene nadere bevestiging hiervan vinden wij nog in de „Reize van AUGUSTIN de BEAULIEU" [3]), die Atjèh in 1621 bezocht en waar we lezen: „'t Grondgebied van *Pedir* „is zo vruchtbaar in rijs, dat men het de korenschuur van *Achem* noemt. Niet min „voordeelig is het voor de zijwormen, welke stoffe voor de fabrieken van *Achem* leveren, „alwaar velerhande stoffen gemaakt en naar alle de gewesten van Indië ingeladen worden. „De opgezetenen der Kust van Coromandel kopen'er de overige ruwe zijde, welke zo wit, „zo fijn en zo wel bereid niet is, als de Chineesche [4]). Doch hoe geel en wreed zij ook zij, „maakt men er nochtans zeer fraaie stoffen van" [4a]).

„dagelijksche ritueele godsdienstoefeningen aanzetten met de woorden: „Waarom verricht gijlieden nooit „„de *seumbajang*, iedere vooroverbuiging levert immers twee *arè* zijde op"".

[1]) Zie verder SNOUCK HURGRONJE. De Atjèhers II. 130 vlgg.

[2]) Tentoonstelling van Nederlandsch Oost-Indische Kunstnijverheid (Derde Groep) te 's Gravenhage in de Gothische zaal van het Paleis op de Kneuterdijk, 24 Juli — 1 October 1901.

[3]) Aangehaald uit: „Historische beschrijving der reizen of nieuwe en volkomen verzameling van de allermerkwaardigste en zeldzaamste Zee- en Landtogten ter ontdekkinge en naspeuringe gedaan enz. 's Gravenhage en Amsterdam 1747—1767, in JACOBS: „Het Familie- en Kampongleven op Groot-Atjèh". Bijl. 221 vlgg.

[4]) Deze klacht omtrent de mindere waarde van Indische zijde staat niet op zich zelf; wij vinden die herhaald in eene noot op blz. 245 van het Tijdschrift voor N. I. jg. 1849, waar omtrent de zijde in Bataviasche ommelanden wordt gemeld dat de „qualiteit uitstekend; hoewel de draden fijner zouden zijn te spinnen. Curieus is het tezelfder plaatse te lezen, waarom de teelt der zijdewormen, die omstreeks 1740 een vleugje schijnt te hebben gehad, toch niet tot bloei zou kunnen geraken; in een ter zake uitgebracht rapport toch heet het: „dat, ofschoon de wormen en moerbeziën hier wel wilden tieren, nogtans tegen „de zijdecultuur in deze kolonie obsteerde het karakter van den Javaan, die te lui was en geen de minste

Er zijn intusschen nog berichten van veel vroegeren datum. Wanneer wij mogen medegaan met het vermoeden door den Heer ROUFFAER geuit[1]) dat het chineesche *Po-li*, waarvan sprake is in de annalen der *Liang*-dynastie[2]), te identificeeren is met *Lampoli*, *Lambri*, *Lamoeri*, dus inderdaad Atjèh, dan zoude althans het gebruik van zijden kleederen aldaar van zeer ouden datum zijn (6de eeuw) want „men droeg er en maakte „er katoenen kleederen, doch de koning droeg zijde". Ook in latere dagen is het gebruik dier soort stoffen geconstateerd, want ook NICOLO DI CONTI vermeldt (1432) omtrent de bewoners van Samoedra: „zij droegen linnen (lees: katoen) en zijden kleederen tot op de knie"[3]).

Allicht zou het vermoeden geopperd kunnen worden, dat de Hindoe's met hunne verfstoffen ook de weefindustrie naar Atjèh hebben overgebracht. Daarvóór zou o. a. kunnen pleiten, dat enkele benamingen van kleedingstukken eene treffende overeenkomst hebben; zoo kent MUKHARJI[4]): „striped clothes called .... lungi", waarvan gezegd wordt[5]): „lungi is a long piece of cloth with a short width, used for a turban" en „it is made both of cotton and silk", terwijl Atjèh zijn fraai gestreepte *idja loenggi* heeft[6]). En verder moge gewezen worden op de zeker niet toevallige overeenkomst van de producten van een anderen nijverheidstak, met name van de koperindustrie, in het bijzonder de fraaie lampen, waarvan ook nu nog geheel gelijkvormige exemplaren te Madras en in Atjèh vervaardigd worden.

Maar aan den anderen kant hebben de Hindoe's in Atjèh weinig directe sporen van hun invloed achtergelaten[7]) en wordt de weefkunst, met van de Atjèhsche weinig verschillende werktuigen beoefend in een zeer groot deel van den Maleischen Archipel en op plaatsen daarbuiten, waar bezwaarlijk aan Hindoe-invloed kan worden gedacht[8]); het wil ons dan ook voorkomen, dat het contra hier op het pro de zege moet behalen.

Maar wat haar oorsprong ook moge geweest zijn, tot nu toe leeft de zijdeindustrie in Atjèh in prachtige weefsels voort, terwijl daar van haar zuster, de katoenindustrie, alle sporen zijn verdwenen[9]).

„lust had, om iets tot verbetering van zijnen staat te tenteeren, gevolgelijk ongeschikt, om te worden „gebezigd tot een arbeid, die attachement en oppassing vorderde", en verder: „dat wijders in den droogen „tijd moerbeziënboomen door hunne kaal- en dorheid geene bladeren genoeg opleverden en in den natten „tijd de bladeren te vochtig waren; dat de ziekten en sterften onder de wormen hier menigvuldiger waren „en zij meer voedsel noodig hadden dan elders". Ook toen al „de luie Javaan" en nog geen vader HOLLE, die op den „luiaardsberg" kon wijzen!

4a) Deze geschiedenis is waarschijnlijk naverteld uit: J. H. GLAZENMAKER. De rampspoedige scheepvaart der Franschen naar Oostindiën onder 't beleit van den Heer Generaal AUGUSTIJN VAN BEAULIEU enz. uit de Fransche taal getrokken en vertaalt. (Amsterdam 1669) blz. 135.

1) Oudste ontdekkingstochten tot 1497. (Enc. v. N. G. IV, 367 vlgg).

2) GROENEVELDT. Notes on the Malay Archipelago and Malacca. Compiled from Chinese sources. Verh. Bat. Genootschap v. K. en W. XXXIX 1ste stuk 1876, 80.

3) ROUFFAER in Enc. v. N. I. III, 394.

4) Art manufactures of India (Calcutta 1888) blz. 316.

5) O. c. 313.

6) Zie mijne Gids voor de tentoonstelling van Ethnographische voorwerpen uit Atjèh No. 168, 169, 172 enz. — SNOUCK HURGRONJE. De Atjèhers II, 65.

7) W. E. GROENEVELDT. Catalogus Archeologische Verzameling Bat. Gen. van K. en W. No. 248.

8) Zie o. m. F. GRAEBNER, Völkerkunde der Santa-Cruz-Inseln. (Ethnologica I, 123).

9) Deze uitspraak, die hieronder nog nader toegelicht wordt, geeft gedeeltelijk antwoord op de vraag door den Heer ROUFFAER op blz. 40 van zijne meergenoemde inleiding gedaan: „kunnen dan deze katoenen *„pelang roesa"* doeken ook uit Atjèh komen?" waaromtrent deze geleerde moest erkennen, dat het omgekeerde geldt van: „Poser la question, c'est la résoudre".

Vroeger vervaardigden inderdaad de Atjèhers naast hun zijden weefsels ook katoenen kleedjes (*idja beuneung*) voor dagelijksch gebruik; zij werden vervaardigd van de producten van de *ba' gapeuëh* (*Gossypium*

Ongetwijfeld heeft de oorlog, die Atjeh sinds vijf en dertig jaar beleeft zijn invloed ten kwade op alle industrieën, ook op de zijdeweverij doen gelden. Voor een goed overzicht van het standpunt, waarop de zijdecultuur en wat daaraan annex is staat, acht ik het niet ondienstig de berichten, die daaromtrent in de laatste jaren tot ons kwamen in chronologische volgorde hier te vermelden.

Terwijl de Catalogus van den derden Groep der Int. Kol. en Uitvoerhandel-Tentoonstelling (1883) in Groep II 10e Klasse nº. 91 alleen noemt: „ruwe zijde uit Atjeh", zegt VAN LANGEN [1]), in het bijzonder over Atjèh's Westkust sprekende:

„De eenige streken, waar men zich op de zijdeteelt toelegt, zijn Senangan, Waila en „Melaboeh. Het is eene teelt, waarmede de Atjehsche vrouwen zich bezighouden. De zijde„worm onderhoudt men daar met bladeren van den wilden moerbeziënboom. Behalve voor „eigen gebruik tot het knoopen van netten heeft er jaarlijks nog een uitvoer van „zijde naar Groot-Atjèh en Pedir plaats ten bedrage van ± 5 pikols. De *kati*zijde doet „*f* 3.75—*f* 5."

Meer uitvoerige berichten omtrent Groot-Atjèh, omtrent 1891 verzameld, zijn te vinden in een opstel van den Heer A. W. TH. TH. MENS FIERS SMEDING [2]), waaruit ik het navolgende overneem: „De zijdewormenteelt had vroeger een groote vlucht in Atjèh genomen, ik zag „hier en daar groote moerbeienboomen, die blijkbaar zeer oud waren; thans vindt men „slechts zijdewormen in de navolgende streken:

„ V.	Moekim	Montasik	van	Sagi	XXII	Moekims.
„VII.	„	Baïd	„	„	„	„
„ IV.	„	Anak Paia	„	„	XXV	„

„In de laatste 10 jaren hebben de Atjehers de zijdekultuur veronachtzaamd, omdat „ze veel gemakkelijker de zijde om te weven konden koopen in de winkels van de „Rumeensche en Oostenrijksche Israëlieten hiervoren genoemd: aan die zijde wisten ze de „kleuren te geven, welke ze wenschten door ze te verven met sappen van planten „afkomstig, welke in Atjèh groeien.

„In Pedir zijn ook zijdewevers, doch het is in Atjeh van algemeene bekendheid dat „de Pedirsche kains van de minste kwaliteit zijn en spoedig van kleur verschieten.

„Het is jammer dat de kunst van zijden kains te weven met de typisch fraaie „arabesken, gedoemd is om te verdwijnen."

Indicum?), waren niet zooals de zijden met goud- of zilverdraad doorwerkt, maar wel nagenoeg op dezelfde wijze als deze geverfd. Alle mogelijke moeite is door V. gedaan om enkele exemplaren van deze zelfvervaardigde katoenen kleedjes machtig te worden, maar, terwijl antieke zijdeweefsels nog wel voor geld te krijgen zijn, is voor katoenen weefsels alle moeite ten deze vergeefs geweest. De reden daarvan is wel, dat de katoenen stoffen dagelijks werden gedragen, terwijl de meer kostbare zijden kleeden als familiestukken zorgvuldig werden bewaard. Oude lieden deelden mede, dat men 50 jaar geleden hier en daar nog eigen geweven katoen zag, terwijl 15 jaar later de vroeger in de *gampöngs* veelvuldig voorkomende katoenstruiken allengs zijn verdwenen. De tachtigjarige TEUKOE MOEDA KOEALA, *oelèëbalang* van Lam Beusöë (Westkust van Atjèh) wist te vertellen, dat hij in zijn jeugd enkele bergbewoners uit Simeuleuë (aan den bovenloop van de Atjèhrivier) had ontmoet, die ouderwetsche kleederen droegen (z. g. *idja beuneung böengöng bakông*, d.i. met tabaksbloemen); deze waren roodbruin met witte vlekken. Waar vroeger de katoenen atjèhsche broek slechts 30 dollarcenten kostte, is het begrijpelijk, dat de vervaardiging van katoenen weefsels een weinig winstgevend bedrijf vormde, dat men gretig zijn toevlucht nam tot de goedkoope kleederen uit Pinang en Voor-Indië en er weinig noodig was om de Atjèhsche katoenindustrie te gronde te richten.

[1]) VAN LANGEN. Atjèh's Westkust. — Tijdschr. Aardr. Gen. 1888 II, 496.

[2]) G. P. ROUFFAER, Cat. O. I. Weefsels. 30*

Met de uitspraak in den laatsten regel vervat kan Dr. Jul. Jacobs, die zijne gegevens te zelfder tijd heeft verzameld, zich niet vereenigen. Immers bij hem [1]) heet het:

„Vroeger werden Atjehsche sarongs en kains, ook naar elders uitgevoerd en waren „zij een zeer courant artikel op buitenlandsche markten; vooral op die langs de kusten „van Sumatra. Tegenwoordig bepaalt zich deze industrie er bijna alleen toe om in eigen „behoeften te voorzien en zou zij, volgens ingewonnen berichten alleen in de XXII en „XXVI Moekims nog eenige beteekenis hebben; vandaar worden nog zijden weefsels naar „de binnenlandsche markten uitgevoerd. Hoewel door het meerder en vooral gemakkelijker „en geregelder contact, dat Atjèh tegenwoordig met buitenlandsche havens heeft, de „buitenlandsche nijverheid het eigen fabrikaat in elk genre hoe langer hoe meer op den „achtergrond dringt en de Atjehsche pasars als 't ware overvuld zijn met chitjes, bontjes, „madapolams, in één woord allerlei soort weefsels van buitenlandsch fabrikaat, zoo „betwijfel ik toch of vreemde weefsels spoedig de Atjèhsche zijden weefsels zullen kunnen „verdringen, evenmin als dit b. v. in Palembang of Agam plaats had. Tot dusverre „ten minste is de feestkleeding van een Atjeher en diens vrouw en kind nog geheel en al „eigen werk."

Ook Dr. Snouck Hurgronje achtte [2]) de zijdeweefkunst „nog altijd bloeiend" terwijl verder W. C. Nieuwenhuyzen (1897) meent: „De weverijen, door den oorlog in verval „geraakt, zijn sedert de sluiting der kust in 1888 weder in opkomst." [3])

Eindelijk mag hier niet onvermeld blijven, dat op de tweede en vierde jaarmarkttentoonstellingen te Soerabaya (1906 en 1908) verschillende Atjèhsche weefsels aanwezig waren, en wel op de tweede een zestiental doeken uit Pidië [4]), op de vierde verschillende stukken uit Groot Atjèh afkomstig [5]). Bij de eerste wordt nadrukkelijk melding er van gemaakt, dat zij vervaardigd zijn van „zijde uit Didoïh, Andeuë, Tangsè, Gampong Lala, Moesa enz., en goud- en zilverdraad van Penang."

Hoewel Groot-Atjèh vermoedelijk als de bakermat van de Atjèhsche zijdeindustrie moet worden beschouwd, doet zich het eigenaardige verschijnsel voor, dat men daar thans zeer moeilijk zijden weefsels kan krijgen, terwijl daarentegen in Pidië deze producten op verschillende markten te koop worden aangeboden.

Vóór den oorlog waren zelfgeweven zijden stoffen in Pidië vrij zeldzaam en droegen zelfs de *oeléëbalangs* weefsels van Klingaleeschen oorsprong. In Groot-Atjèh was toen de zijdeweefkunst vrij algemeen [6]), doch daar de vrouwen ook nog andere werkzaamheden hadden te verrichten, zooals het bebouwen van velden en tuinen, werden alleen kleeden voor eigen gebruik vervaardigd; op de markten kwamen deze voorwerpen daar niet voor.

Tijdens den oorlog echter zijn talrijke huisgezinnen uit Groot-Atjèh naar het Pidiësche gevlucht en hebben zich daar vooral in de *gampōngs* Garōt en Arèë, toenmaals druk bezochte marktplaatsen, neergezet. Deze uitgeweken gezinnen misten in de genoemde *gampōngs* hunne velden en tuinen, de mannen zochten daarom als handelaren een bestaan te vinden, terwijl de vrouwen door zijdecultuur en zijdeweven in haar dagelijksch onder-

1) Dr. Julius Jacobs. Het Familie- en Kampongleven op Groot-Atjèh. II, 150.
2) De Atjèhers II, 65.
3) De politiek van den oorlog in Atjeh. Indisch Militair Tijdschrift 1897, 163.
4) J. E. Jasper. Verslag van de Tweede Jaarmarkttentoonstelling te Soerabaya, 75 vlgg.
5) Id. Verslag van de Vierde id. 26 vlgg.
6) Vergelijk het vroeger vermelde opstel van den Heer A. W. Th. Th. Mens Fiers Smeding, overgenomen in Rouffaer. Cat. O. I. Weefsels 33*.

houd trachtten te voorzien. De zijdenweefsels werden daardoor in Pidië meer algemeen en men bood ze ook op de markten te koop aan. Thans echter, nu het in Groot-Atjèh gaandeweg rustiger wordt, terwijl de *gampōngs* Garōt en Arèë veel te lijden hebben van rondzwervende benden kwaadwilligen [1]), hebben de meeste gezinnen hunne vroegere woonplaatsen in Groot-Atjèh weder opgezocht en zijn bekwame zijdeweefsters in Pidië bijna niet meer te vinden: enkele vrouwen van voornamen maken hierop eene uitzondering. Deze Pidiësche zijdeweefsters, die dus hare kunst van hare vrouwelijke gasten moesten leeren, hebben het daarin niet ver gebracht; zij bepalen zich dan ook tot de meer eenvoudige weefsels en bij de beoordeeling van hare producten mag bovendien niet uit het oog worden verloren, eerstens dat zij werken voor den verkoop en er dan allicht minder zorg aan den arbeid wordt besteed dan bij de vervaardiging van een stuk dienende voor eigen opschik of voor een geliefd familielid; tweedens dat de weefindustrie slechts een bescheiden bordje rijst doet verdienen; immers als men rekent, dat over een stuk van 25 à 30 dollars waarde één à twee maanden wordt gewerkt, terwijl voor de grondstoffen 15 à 20 dollars moet worden besteed, zal men moeten toegeven, dat de arbeid al zeer weinig loonend is.

De officiëele bronnen geven omtrent de zijdeindustrie in Atjèh betrekkelijk zeer weinig cijfers. In de „Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard", bij de Koloniale Verslagen gevoegd vindt men alleen opgaven omtrent de Afdeeling Pidië met Sigli als uitvoerhaven. Van daaruit worden slechts gemaakte zijden kleeden naar Pinang en elders verscheept, en wordt opgegeven, dat de waarde der uitvoer (der „zijdenwaren" of „zijden stoffen") bedroeg:

in 1899: $ 12315, in 1900: $ 21138, in 1901: $ 12961, in 1902: *f* 6109,
in 1903: *f* 55, in 1904: *f* ? in 1905: *f* 12.222, in 1906: *f* 14.280,
in 1907: *f* 3485, in 1908: niet op te geven.

Hieruit zou het besluit zijn te trekken, dat na eene ontzachelijke achteruitgang in de allerlaatste jaren verbetering is ingetreden; het cijfer voor 1903 komt intusschen bedenkelijk voor en er moet blijkbaar met deze rekening iets niet in den haak zijn; te meer kan dit worden vermoed, omdat het uitvoercijfer van 1904 in de Verslagen over 1905, '06 en '07 respectievelijk wordt vermeld als *f* 17316, *f* 150 en *f* 13251.

Uit Lhō'Seumawè werd vroeger ook ruwe zijde uitgevoerd, in 1902: 12½ picol ter waarde van $ 3750, in 1902 ter waarde van $ 1445, in 1903 ter waarde van $ 3905.

II. Het kweeken der zijderupsen.

Het kweeken van zijderupsen, in Atjèh vroeger veel meer algemeen dan thans, is het werk van aan huis gebonden vrouwen, en in aanmerking genomen de zorg, die deze

[1]) Zie ook het artikel van W. v. G. in de Javabode van? overgenomen in de N. R. C. van 28 Januari 1908, Eerste blad A, waaraan wij ontleenen: „Menigeen zal vreemd ophooren van het feit, dat in Atjeh „en in het bijzonder in Pidië er zelfs eene zijdecultuur werd aangetroffen. Waarschijnlijk weder afkomstig „uit de dagen der groote handelsrelatiën. Aan den voet der berghelling lagen kleine *gampoengs* of enkele „huizen, waaromheen de tuinen lagen, waarin de zijderups werd aangekweekt. De oorlog, die de kwaad„willigen opjoeg uit de vlakte naar de bergen, bracht deze cultuur in verval. De menschen toch, wonende „aan den voet der bergen, werden toen aan de eene zijde door de opstandelingen geprest voor de levens„behoeften en andere gratis-hulpverrichtingen, aan de andere zijde door onze patrouilles verontrust met „huisonderzoek en gidsendiensten. Daardoor trokken velen dier gezinnen naar veiliger oorden en werd de „teelt verwaarloosd".

PERPUSTAKAAN NASIONAL

cultuur vereischt, zelfs bij de gebrekkige wijze, waarop zij in Atjèh wordt gedreven, kan dat ook niet anders, want in enkele perioden van het bestaan der zijderupsen, kunnen zij als het ware geen oogenblik buiten toezicht blijven. Niet steeds is de zijdekweekster tegelijk de weefster; op de Westkust o. a. in de Wòjlastreek, Panga, Keunaleuëng en Panteuë wordt aan zijdecultuur gedaan, maar tevergeefs zou men daar naar een weefgetouw omzien; te Lho⁵ Kroeët en Rigaih (beide mede op de Westkust) daarentegen vindt men wel weefsters, maar geen rupsencultuur; het is voornamelijk in het Pidiësche, dat kweekster en weefster in dezelfde persoon vereenigd zijn.

Eene vrouw nu, die eene zijdekweekerij wil oprichten, begint met een aantal mannetjes- en wijfjes-vlinders of cocons die weldra zullen ontpoppen, te koopen of te vragen; daar 100 stuks vlinders meestal tegen 2 *goepangs* (ong. *f* 0.12) worden berekend, staat men wegens den geringen prijs kleine hoeveelheden wel voor niet af.

Dadelijk nadat de vlinders (*bambang soetra*) zijn uitgekomen, spreidt de zijdekweekster een witten lap over hare knieën uit en laat daarop de vlinders paren [1]), door de achterlijven tegen elkaar te drukken en de parende dieren met een halven klapperdop te overdekken: de wijfjes zijn daarbij te herkennen aan hun onbewegelijk stil zitten, terwijl de mannetjes zeer bewegelijk zijn. Na de paring, die 6 à 8 uren duurt, worden de mannetjes, die zelden bewaard worden, om bij eene groote meerderheid van wijfjes voor eene tweede bevruchting te worden aangewend, tot voedsel aan de kippen verstrekt, de bevruchte wijfjes, die onbewegelijk zijn blijven zitten, worden dadelijk weder met halve klapperdoppen bedekt. Reeds den volgenden morgen ontwaart men een ontelbaar aantal eitjes, die in lapjes worden verzameld en zorgvuldig worden bewaard; de wijfjes-vlinders, die na het eierenleggen toch slechts nog maar enkele dagen te leven hebben, vinden evenzoo een ontijdig graf in een kippenmaag. Eerst na zes dagen worden de lapjes met eieren losgeknoopt en gaat men na of mieren of andere insecten die eieren belagen. Na ongeveer tien dagen komen de eieren uit, worden de jonge larfjes geboren (*ka tjèh bòh oelat*) en begint de „eerste vreetperiode", doch van te voren dienen de jonge rupsen uit den veelal smerigen lap te worden overgebracht naar de platte mand (*aja*⁵) waar zij hun eerste levenstijd zullen slijten. Daartoe worden gebruikt fijngesneden jonge toppen van den wilden moerbeistruik (*poetjo*⁵ *ba*⁵ *geureutoë*) [2]), waarop de larven zoo hongerig aanvallen dat die, als tabak gekorven spruiten in een oogwenk daarmede overdekt zijn en het mogelijk wordt — althans voor eene Atjèhsche vrouw met lenige vingers — de spruitjes met de daaraanklevende rupsen op de *aja*⁵ over te brengen; de enkele achtergebleven larven worden met behulp van een veertje naar hun nieuw verblijf verplaatst. Door deze wijze van doen blijven het door de larven afgescheiden vuil, en de nog aan de rupsen klevende cocondraden voor een deel althans op de lapjes achter en is de oorzaak van ziekten, zij het ook op zeer gebrekkige wijze eenigszins weggenomen. De manden worden met touwen aan haken in de voorgalerij — de gewone plaats voor de rupsenkweekerij — opgehangen, en hier worden de jonge dieren vijf à zes dagen lang tweemaal daags met dezelfde jonge en gehakte uitspruitsels gevoed, maar zelden gereinigd, omdat men bevreesd is de dieren te

---

[1]) Het paren der vlinders noemt de Atjèher *meulakòë*, terwijl het bij andere dieren *meu*⁵ *agam* heet: de vlinders worden daardoor tot een soort hoogere wezens bestempeld. [Men vergelijke hiermede het voorkomende omtrent eene persoonlijke zielenstof bij dieren in Alb. C. Kruyt: „Het Animisme in den Indischen Archipel, 132 vlgg.].

[2]) Morus Indica L. de Clercq Nº. 2346.

beschadigen door ze aan te raken; een enkele maal worden vuil en doode rupsen met een kippenveertje verwijderd. Na die vijf of zes dagen heeft de eerste vervelling plaats, die vooraf wordt gegaan door eene periode van één dag waarin de dieren geen voedsel gebruiken en die de „eerste ligging" (*éh sa*) genoemd wordt. Hoewel bij de eerste vervelling niet zoo merkbaar, kondigt deze zich aan door verminderde eetlust en vermeerderde stofafscheiding; de rups wordt bleek doorschijnend, krimpt als gevolg van de mindere voeding wat in, terwijl ze onrustig heen en weer kruipt tot zij een rustig plekje heeft gevonden waar zij haar huidje kan vasthechten. Na eenigen tijd onbewegelijk te hebben gezeten, schudt het dier zijn kopje heftig heen en weer en kruipt dan langzaam uit zijn huidje, om dadelijk door een aanval op zijn voedsel de schade in te halen. Na de eerste huidswisseling groeien de rupsen zoo snel, dat het noodig is ze naar een nieuw verblijf over te brengen; hiertoe dienen platte vierkante manden van vlechtwerk (*antja*[5]) die in vier of meer lagen onder elkander in de voorgalerij worden opgehangen en zoodoende de *„panteuë tjoet"* (het kleine rek) vormen. De touwen van dit rek worden — en dit was bij de *aja*[5] ook het geval — dik besmeerd met hars (*dama*) of met de gom (*geutah*) van een of anderen boom bestreken, ten einde schadelijke insecten, rupsen, mieren, spinnen en kakkerlakken te weren, in eene Atjèhsche woning geen overbodige voorzorgsmaatregel. Het overbrengen van de rupsen naar hun nieuw verblijf geschiedt op dezelfde wijze als van den eersten lap naar de *aja*[5], met andere woorden, de rupsen worden tegelijk met hun voedsel, dat nu uit fijn gesneden jonge moerbeibladeren bestaat op de *antja*[5] geplaatst.

Na eene periode van vijf dagen heeft de tweede vervelling (*éh doewa*) plaats, die 24 uur duurt en gevolgd wordt door eene derde periode van vijf dagen, waarin de dieren jonge, maar ongesneden bladeren tot voedsel krijgen. Na de derde vervelling (*éh lhèë*) die 36 uren duurt, wordt het verblijf voor de rupsen wederom te klein en moeten zij worden overgebracht naar het groote rek (*panteuë*) dat uit 5 à 7 lagen (*lapéh*) bestaat, ieder gevormd door een op het bovenste deel van een rustbank (*prataïh*) gelijkend vierkant van platgeslagen bamboe (*pëloepoeh*), waarop, om het doorvallen of beklemd raken te beletten, matjes van gevlochten klapperbladeren (*bleuët*) zijn gelegd. De afstand tusschen de verschillende vakken, die weder met de bovenvermelde voorzorgen zijn opgehangen is zoo groot, dat de kweekster gemakkelijk bij de rupsen kan komen, om ze van tijd tot tijd te verleggen. Doordat de rupsen thans geen gesneden maar geheele bladeren, waaronder ook oudere tot voedsel krijgen, kan het overbrengen naar de *panteuë* plaats vinden door de steeltjes van de bladeren aan te vatten en deze met de daarop zittende dieren te verplaatsen, waardoor het altijd schadelijke aanvatten der rupsen zelf vermeden wordt. De nu volgende periode van vijf dagen wordt gevolgd door een vierde en laatste vervelling (*eh peuët*) die 24 uren duurt. In de laatste levensperiode, waarin de rupsen eene ware eetwoede vertoonen, worden hen behalve bladeren ook takjes gegeven en wordt gedurende de tien dagen die deze periode duurt (bij onvoldoende hoeveelheid of kwaliteit van het voedsel soms twaalf) meer dan gewoonlijk zorg voor de dieren gedragen. Die zorg strekt zich in de eerste plaats uit over de reinheid, wat te meer noodig is, daar de rupsen in dezen tijd de meeste ziektekansen hebben en kort voor het inspinnen veel vocht afscheiden. Bepaalde de kweekster er zich aanvankelijk toe het vuil tijdens de vervellingen (*éh*) te verwijderen, terwijl de rupsen dus onbewegelijk waren, thans worden geregeld de broeierige en daarom zeer schadelijke uitwerpselen, de doode diertjes, verdroogde of verrotte overblijfselen van bladeren verwijderd en het „bed der rupsen" behoorlijk schoon gehouden.

Verder wordt toegezien dat het voedsel van behoorlijke kwaliteit is; men zorgt dat met de bladeren geene mieren worden toegediend en droogt de bladeren onder het huis van regen en dauw, omdat vocht voor de dieren zeer nadeelig is. Eindelijk wordt door voorzichtig verleggen van de rupsen zorg gedragen voor eene behoorlijke verdeeling van het voedsel, zoodat de dieren weinig tijd nutteloos behoeven te besteden, om door heen en weer kruipen dit laatste te zoeken, want eten blijft in deze levensperiode hoofdzaak. Wanneer de rupsen eindelijk doorzichtig en half verstijfd worden, heeten zij „reeds rijp" (*ka masa*^{5}) te zijn, en worden zij zeer voorzichtig met de handen overgebracht naar bezembundels (*rangkeuën*), veelal de twijgen van wilde rhododendronsoorten (*ba*^{5} *bèë* en *ba*^{5} *keukoedo*^{5})[1]), en die na het daarin overbrengen der dieren *kajèë prang oelat* (lett: de plaats waar de rups strijdt) genoemd worden. Deze bundels, die insectenvrij moeten zijn, worden met een houten haak en onder de noodige voorzorgen wederom in de voorgalerij opgehangen. Dat overbrengen van de „rijpe rupsen" (*oelat masa*^{5}) dient tijdig plaats te hebben om te voorkomen, dat de dieren zich in de *panteuë* inspinnen, terwijl na het overbrengen op de bezembundels zorg moet worden gedragen dat de rupsen niet te dicht bij elkaar zitten, om het vormen van „philippines" te vermijden; bezwaarlijk is dit trouwens niet, daar eenmaal op de *kajèë prang oelat* de dieren zich bijna niet meer bewegen. Het inspinnen zelf duurt drie dagen; twee dagen na afloop worden de cocons (*doelōn*) na ze voorzichtig uit de bezems te hebben verwijderd, gedurende drie dagen in de zon gedroogd; slechts die cocons welke men voor de voortteling wenscht te gebruiken blijven op de bezems achter en na ongeveer tien dagen komen daaruit vlinders te voorschijn. De uitgekomen cocons (*doelōn sòh* = leege cocons of *doelōn beureutōïh*) hebben voor de industrie geen waarde, daar de draden op vele plaatsen gebroken zijn; zij worden daarom weggeworpen.

In het geheel verloopt er tusschen het uitkomen der eieren (*ka tjèh bòh*, eigenlijk het openscheuren der eieren) en den vlindervorm een tijd van iets meer dan 40 dagen; het Atjèhsche volksgeloof geeft als gevolg van de bekende voorliefde[2]) voor dit getal eene tijd van 44 dagen aan. Daar het geheele jaar door rupsen kunnen gekweekt worden, bestaat de mogelijkheid om in één jaar 6 à 7 maal te oogsten. Alle jaargetijden zijn intusschen niet even gunstig want de regenmoeson oefent niet alleen minder goeden invloed uit op de rupsen, ook de zijde, die in dien tijd gewonnen wordt, is van mindere qualiteit.

Hierboven werd er reeds opgewezen, dat de kweekerij der zijderupsen geheel plaats heeft in de z. g. voorgalerij van het huis (*sramòë reunjeun*); aan den eenen kant zijn hieraan voordeelen verbonden: het noodige licht voor de stofwisseling is aanwezig en de dieren zijn voortdurend onder toezicht, zoodat schadelijke insecten kunnen worden geweerd; eene zijdekweekster zal dan ook niet verzuimen 's avonds voor zij gaat slapen haar ploegkinderen even op te zoeken; ook in de laatste periode voor het inspinnen, als de rupsen feitelijk geen oogenblik alleen gelaten kunnen worden is hulp steeds bij de hand. Maar aan den anderen kant is de atmosfeer binnen eene Atjèhsche woning door rook en etenslucht van dien aard, dat diezelfde voorgalerij inderdaad eene allerongeschiktste kweekplaats moet genoemd worden en het werkelijk verwondering baart, dat niet meer ziekten onder de rupsen optreden, dan het geval is. Alleen op de ladang *Paja Langét*

1) Melastoma. sp. div. DE CLERCQ N°. 2222.
2) Zie SN. HURGRONJE De Atjèhers I, 285.

(t. z. van gampōng *Biheuë*) waren vroeger hutten op stijlen (*rangkang's*) in het bijzonder voor de zijdecultuur ingericht, en werden deze steeds door eene vrouw bewaakt.

Het voedsel van de rupsen wordt verkregen van een moerbeiachtigen boom (*ba*^{5} *geureutòë*) die veelvuldig wordt aangeplant, hetzij langs de zandige oevers van rivieren,[1]) of bij wijze van omheiningen van woningen, dan wel in afzonderlijke tuinen (*lampoïh geureutòë*) — in dit laatste geval op onderlinge afstanden van 12 Atjèhsche el (*haïh*[2]) — maar die ook veel in het wild, en ook verwilderd wordt aangetroffen, in het laatste geval veelal als overblijfsel van eene vroegere nederzetting, waar de zijdecultuur beoefend werd. Een surrogaat voor den *ba*^{5} *geureutòë* als voedsel voor zijderupsen kent de Atjèher niet.

Wanneer men nagaat hoe in Europa de cultuur der zijderupsen tegenwoordig wordt gedreven,[3]) hoe pijnlijk nauwkeurig men daar te werk gaat bij het kweeken van zaad, hoe reinheid en luchtverversching als onmisbare factoren worden beschouwd om een behoorlijk resultaat te verkrijgen, is het bijna onbegrijpelijk, dat bij de Atjèhsche methode nog iets bereikt wordt. Mogelijk ligt het aan den aard der hier gekweekte zijderupsen, die door V. „geheel wild" worden genoemd[4]) en die wellicht minder fijn bewerktuigd zijn dan de in Europa voorkomende soorten; in elk geval schijnt het een feit, dat slechts eens in de vier of vijf oogsten eene ziekte onder de rupsen uitbreekt en dan daardoor toch nooit de geheele oogst mislukt; de kweekster in Atjèh is daarbij dan nog in zooverre in het voordeel tegenover haar collega in Europa, dat ze niet tot een volgend voorjaar behoeft te wachten om een nieuw broedsel te beginnen.

Voor zoover was na te gaan bepalen zich de ziekten, waaraan Atjèhsche zijderupsen lijden tot verkalking (It. *Calcino*), uittering gepaard met vlekken (It. *Muscadine*) en vermagering (It. *Macoilenza*), doch bepaalde namen heeft men er niet voor en nog minder bepaalde middelen om die ziekte te bestrijden. De aangetaste en doode diertjes worden eenvoudig uitgezocht en verwijderd en de rondloopende kippen zorgen er wel voor, dat de infectie niet naar elders wordt overgebracht. Alleen tegen vermagering bestaat een eenvoudig middel n.l. het verstrekken van meer voedsel, waaraan gewoonlijk geen gebrek is.

Behalve door ziekten worden de rupsen nog geplaagd door zichtbare vijanden, n.l. tal van insecten. In de eerste plaats, evenwel voornamelijk in de beide eerste levensstadia der rupsen, behoort daartoe de „*lalat boebari*", een veel op de gewone huisvlieg (*lalat boe*) gelijkend insect, maar daarvan te onderkennen door zijn gelen hals, en waarvan de steek voor de jonge rupsen steeds doodelijk is. De kweekster weet geen beter middel ter bescherming aan te wenden dan door de jonge dieren te bedekken, liefst met dikke lappen, en waar nu juist luchtverversching bij de rupsenkweekerij zulk een voorname rol speelt is dit middel lang niet boven bedenking verheven. Ook aanvallen van vogels, wespen, muizen, kakkerlakken, hagedissen en mieren moeten worden geweerd; voor de kleinere vijanden vindt men bescherming door de reeds bovengenoemde bestrijking van de ophangtouwen der kweekplaatsen met hars.

---

[1]) Panté Geureutòë zal men op de kaart van Atjèh vaak als plaatsnaam aantreffen.
[2]) 1 *haïh* = de afstand van den elleboog tot den top van den middelsten vinger.
[3]) Zie hierover Jo. M. Proot. De nieuwere behandeling der Zijrupsen in Italie. (De Natuur 1904, 66, 100 en 159).
[4]) In het Bull. Kol. Museum Nº. 28, 110 wordt vermeld: „Zijdecultuur uit gewone Chineesche zijde„rupsen bestaat in Atjèh, de Lampoengs en Palembang in het klein, voor eigen gebruik."

Verder dient te worden vermeld, dat tabaksrook voor de rupsen zeer verderfelijk schijnt; tegen de rook uit de keuken en van de vuren die somtijds onder het huis tot verdrijving van muskieten worden aangelegd, en waarmede de Atjèhsche woningen en hun geheele levende en levenlooze inhoud zoo rijkelijk doortrokken zijn, schijnen de dieren beter bestand te zijn. Dat vocht schadelijk is, werd boven reeds vermeld. Ook weet men, gelijk in Europa trouwens ook bekend is, dat onweerslucht een nadeeligen invloed op de zijderupsen kan hebben [1]), maar de Atjèhsche zijdekweekster vat het in dien zin op, dat het geel worden, vermageren en sterven, dat daarvan het gevolg kan zijn, zijn oorzaak vindt in schrikken voor den donderslag en daarom ook *sakét teukeudjot* (eig. schrikziekte) wordt genoemd. Om het onheil af te weren wordt naast een middeltje, dat verband houdt met „*pantang*"-voorschriften. waarop zoo dadelijk wordt teruggekomen, getracht dat „schrikken" te voorkomen door de rekken waarop de dieren gekweekt worden, bij naderend onweer in eene zacht schommelende beweging te brengen.

Ik noemde zoo even „*pantang*"-voorschriften: het zou inderdaad wel wonder wezen, dat bij een geloof als dat der Atjèhers, dat nog zoo geheel op „animistischen" grondslag staat, ook bij de teelt van zijderupsen [2]) niet tal van verbodsbepalingen bestonden, bewust of onbewust geboren uit het geloof aan booze en goede geesten en somwijlen gegrond op een min of meer goed begrepen natuurlijke oorzaak.

Inderdaad zijn bij de teelt der zijderupsen de verbodsbepalingen talrijk; een eerste luidt wel, dat het ten strengste verboden is om het goede voorkomen van de dieren te prijzen; het gevolg is daarvan onvermijdelijk, dat de rupsen gaan lijden aan eene ziekte, die zich openbaart door het weigeren van voedsel en waarvoor de Atjèhsche uitdrukking: *sakét kagob meuj* (ziek geworden omdat men heeft geprezen) geldt [3]).

Om het te verwachten onheil af te weren wordt een weinig van de uitwerpselen der rupsen en een stukje van de gevlochten klapperbladeren (*bleuët*) die tot hun verblijfplaats hebben gediend, onder het prevelen van tooverformulieren (?) onder de kweekplaats der dieren verbrand: een zelfde middel wordt ook wel bij andere ziekteverschijnselen en tijdens onweer toegepast.

Evenmin als voor deze verbodsbepaling is eene natuurlijke oorzaak te ontdekken voor die, waarbij het kort vóór de coconvorming der rupsen aan de huisgenooten verboden is elkaar innig te omarmen; de overtreding van dit voorschrift heeft tengevolge dat zich philippine-cocons (*doelön meukeumbeuë*) vormen [4]); op denzelfden sympathetischen grond berust ook wel het verbod tot het verrichten van naaiwerk in de nabijheid van de kweekplaats, omdat dan bij het inspinnen de draden zouden verwarren, terwijl ook het verbod

---

[1]) Zie Jo. M. Proot o. c. 102.

[2]) Omtrent de „*pantang*"-voorschriften in Atjèh geldende, zie Snouck Hurgronje: „De Atjèhers" II, 46 vlgg.

[3]) Eene analogie vindt men in den Indischen Archipel ook ten opzichte van kinderen, en het zal zeker wel dezelfde reden hebben — n.l. de vrees om deze voor booze geesten zooveel te begeerlijker te maken — dat men b.v. op Nias de kinderen met allerlei onwelluidende, zelfs weerzinwekkende namen toespreekt.

[4]) Tot kenschetsing van datgene, waartoe dit verbod leidt, diene eene mededeeling, die ik letterlijk van V. overneem: „Naar aanleiding van de bepalingen door het bestuur te Atjèh gemaakt, dat alle mogelijke hokken en stallen, ware broeinesten van infectieziekten, onder de woningen deed opruimen, vroeg „het *gampong*-hoofd van Keunaleuëng mij eens vergunning onder zijne woning een afgeschoten hokje „te mogen maken, bestemd voor de rupserij van zijne schoonmoeder. Ik keek eerst eenigszins vreemd „op door dit verzoek, omdat ik elders het verplegen der rupsen onder de huizen had hooren afkeuren, „doch toen ik het aardige, mooie vrouwtje van het *gampong*-hoofd zag, schoot mij eensklaps een der „„*pantang*"-voorschriften door het hoofd, n.l. dat hetwelk de „*doelön meukeumbeuë*" zou moeten voorkomen."

om over dooden te spreken mede tot deze categorie te rekenen valt. Het niet toepassen van dit laatste voorschrift brengt het sterven van de rupsen mede tengevolge van *sakét seumalòë seubab oereuëng maté* (ziekte tengevolge van schuldbesef door iemand's overlijden).

Eenigszins begrijpelijker is eene andere reeks van verbodsbepalingen, omdat zij alle min of meer betrekking hebben op zaken die kunnen bijdragen tot luchtbederf. Verboden is het dragen van bloemen in het haar, anders bij Atjèhers zeer gebruikelijk: overtreding brengt mede, dat de rupsen geel worden en sterven tengevolge van *sakét seumalòë seubab boengòng* (ziekte door schuldbesef vanwege het dragen van bloemen); ook het slachten van dieren is iets wat de rupsen niet kunnen zien, het kooken van olie doet de dieren zwart worden en sterven, terwijl eindelijk de „rijpe rupsen" (*oelat masa*^{5}) de lucht van enkele ingrediënten (*pisang*-bloesem, uitspruitsels van *laboe* enz.) niet kunnen verdragen.

III. Afspinnen, haspelen, sorteeren, ineendraaien en vervaardigen van tweedraadszijde.

Reeds vroeger werd vermeld dat de cocons die voor de zijdecultuur en dus niet voor de voortteling worden bestemd, van de bezems (*kajèë prang oelat*) genomen en gedurende drie dagen in de zon worden gedroogd. De poppen sterven dan door de zonnehitte en verschrompelen, zoodat de zijde geen gevaar loopt van door verrotting te worden aangetast; de reeds verschrompelde pop kan men als een steentje in de cocon hooren rammelen en draagt den naam van *„breuëh oelat"* (*breuëh* = gepelde rijst, *oelat* = rups). In den regentijd echter is men niet altijd in staat eene dergelijke handelwijze te volgen en worden de bezems met cocons en al in een kring onder het huis opgehangen; binnen dien kring wordt dag en nacht een vuurtje gestookt totdat de poppen dood en verdroogd zijn, wat vier tot zes dagen kan duren.

Nu kan worden overgegaan tot het afspinnen van de zijde, een arbeid, die hier in tegenstelling met Europa, nog met uiterst primitieve middelen en vrij onvolkomen geschiedt. Voor die spinnerij, die gewoonlijk onder het op hooge palen staande Atjèhsche huis wordt ingericht, is in de eerste plaats noodig een aarden pot (*blangòng tanòh*, ook wel *blangòng meurawé* genoemd) op een soort vaste of verplaatsbare oven (*dapoe* of *kran*). Een paar decimeters van den pot wordt een katrolstandaard (*pha bòh pèë* of *pha kèkè*) in den grond geplant; deze bestaat uit een paar vorkvormig aan elkaar verbonden latten, waartusschen om een horizontalen as een katrol (gewoonlijk een leeg garenklosje) kan draaien (Pl. III fig. 1). Op ongeveer een meter afstand van dezen standaard staan twee vorken in den grond, die tot steun dienen van de as van een winder (*djeureuka oelat* of *djeureuka meurawé*); in die as (*laboe djeureuka*) zijn op twee plaatsen kruishouten (*sapaj djeureuka*) gestoken, wier einden twee aan twee (dus evenwijdig aan de as) door afgeronde latten verbonden zijn, zoodat vier vleugels (*ön djeureuka*) worden gevormd, die met behulp van een door het einde van de as gestoken grove kruk (*wèt-wèt*) kunnen worden rondgedraaid (Pl. III fig. 2).

Bij de spinnerij behooren nog een stuk bamboe van 2 à 3 dM. lengte (*tjö*^{5}*-tjö*^{5}), waarvan het eene uiteinde door overlangsche sneden in talrijke reepjes is verdeeld, en verder een rooster (*pangang*) (Pl. III fig. 3) vervaardigd uit een bamboezen of houten lat, in het midden met eene, naar een der zijkanten afbuigende gleuf.

In den aarden pot worden de gedroogde cocons met water gekookt, waarbij zorg moet

worden gedragen, dat het water slechts even kookt, daar anders de cocons geheel uit elkaar zouden geraken en het doel, het losmaken der draden zou worden voorbijgestreefd. Voorzichtig wordt nu in den pot met het zooevengenoemde stokje (*tjō⁵-tjō⁵*) geroerd en bij het ophalen ziet men eerst eene vrij dikke, onzuivere massa te voorschijn komen gevolgd door fijne draadjes; deze fijne draadjes vormen de ruwe zijde (*soetra gandaj*); wat daaraan kleeft wordt „vuil bij ruwe zijde" (*è⁵ soetra* of *è⁵ djakhō*) genoemd. Met de vingers wordt de draad van het stokje gehaald, door de insnijding van het rooster, dat op den pot gelegd, het meevoeren van de cocons zal beletten, geschoven, en aan een van de vleugels van den winder, waarop om het kleven te beletten, stukken klapperblad of iets dergelijks zijn gelegd, bevestigd. Terwijl met de rechterhand de kruk wordt gedraaid, geleidt de wijsvinger van de linkerhand het draadje; breekt dit af, of zijn een of meerdere cocons afgesponnen, dan wordt op nieuw met de *tjō⁵-tjō⁵* geroerd om een nieuwen draad op te halen. Dus doende blijven ten slotte in den pot over de verschrompelde poppen, omgeven door een zeer dun vliesje; deze restanten die door den Atjèher *gòh lòm leumah breuëh oelat* (de verschrompelde poppen zijn nog niet te zien) worden betiteld, bevatten nog zeer fijne zijde, die losgemaakt kan worden, door deze resten te wrijven met den harigen achterkant van de bladeren van een *terong* [1]) soort (*ōn troeëng*), waaraan de draden blijven kleven en op den winder kunnen worden overgebracht. Wat er dan van de cocons nog overblijft wordt, behalve in Groot-Atjèh, weggeworpen; hier is men echter zuiniger doordat men de zijde die zich er dan nog op bevindt met de vingers voorzichtig weet uit te pluizen (*tjoeët*); het aldus verkregen product heet dan ook *soetra tjoeët* en wordt voor den inslag van enkele weefsels gebruikt.

De op den winder gewonnen zijde is vuil geel van kleur, dikwijls in bundels aan elkaar gekleefd en draagt den naam van *soetra meukaj*; deze naam duidt er reeds op dat deze ruwe zijde een handelsartikel is en hoewel gewoonlijk een *kaj* een inhoudsmaat is [2]) moet zij hier opgevat worden als een gewicht van 300 gram, overeenkomende met dat van 12 Spaansche dollars [3]). Daar nu inderdaad de *soetra meukaj* verhandeld, zelfs uitgevoerd wordt en ook anderen hun bedrijf beginnen met den aankoop van dit soort zijde, is het wellicht hier de plaats over de geldelijke resultaten van de zijdecultuur een enkel woord te zeggen.

Onder normale omstandigheden, dus wanneer de rupsen niet door ziekten of andere rampen geteisterd worden heeft men 100 bevruchte wijfjesvlinders noodig om 2 *kati* (1.2 K.G.) ruwe zijde op te leveren; dat produkt is binnen twee maanden te verkrijgen. De geldelijke opbrengst is zeer verschillend en thans hooger dan vroeger: kon men eenige jaren geleden een *kati* zijde te Koeta Radja voor *f* 2.50 koopen, de marktprijs is daar thans minstens *f* 5; op de *ladangs*, waar men aan zijdecultuur doet is een *kati* dikwijls voor *f* 4.— te koop, te Lho⁵ Seumawé echter werd reeds in 1901 de waarde per *kati* op $ 3. getaxeerd [4]); alles te zamen kan men rekenen dat per 100 wijfjesvlinders in dien tijd *f* 10.— aan zijde kan worden verzameld. Een kweekster die door haar man geholpen wordt bij het verzamelen der moerbeibladeren kan echter bezwaarlijk meer dan het produkt van 100 wijfjesvlinders verwerken, en men kan dan ook het bedrag van *f* 10.— in twee maanden als

---

1) *Solanum Melongena* L. DE CLERCQ N°. 3169.
2) Verg. SNOUCK HURGRONJE: De Atjèhers I, 213.
3) Een *kaj* (inhoudsmaat) gepelde rijst heeft hetzelfde gewicht en is gelijk aan ¼ *arè* (zie blz. 17).
4) Zie blz. 22.

bijverdienste van de vrouw aanmerken. Geldelijke uitgaven staan hier nagenoeg niet tegenover, de aankoopsprijs van de vlinders is zeer gering (zie boven blz. 23) en de kosten van aanschaffing der 100 benoodigde moerbezienstruiken evenzoo.

Door het bedrijf is de vrouw meestal aan huis gebonden, de man alleen tegen den tijd dat de rupsen zich gaan inspinnen, daar ze in die periode voortdurend bewaking behoeven, en man en vrouw elkaar dan ook aflossen.

Eene vergelijking met de waarde van andere indische zijde met deze Atjèhsche valt moeilijk te maken; wel deelt de eigenaar der „Java silkworm nursery" mede [1]) dat zijn product in China $ 850 en in Japan $ 800 per picol opbracht, maar ongetwijfeld heeft men hier te doen met machinaal gesponnen en behoorlijke gezuiverde zijde, die met de Atjèhsche *soetra meukaj* niet vergeleken mag worden.

De vrouw nu die in het bezit is gekomen van ruwe zijde zal beginnen met die af te haspelen en tegelijk te sorteeren om op die wijze het product voor de weverij geschikt te maken.

De Atjèhsche haspel (*ilang*) (Pl. III fig. 4) bestaat uit eene as zonder kruk, gemakkelijk draaibaar tusschen twee stijltjes, (*pha ilang*) welke op twee, door een dwarsstuk verbonden platen zijn geplaatst. Op de as bevinden zich nabij de staanders, aan de binnenzijde, aan weerskanten twee kruiselings geplaatste ronde houten staafjes, wier uiteinden twee aan twee, evenwijdig aan de as, door rotankoorden, met gemakkelijk afneembare lussen zijn verbonden. Doordat de as tusschen de stijltjes iets dikker is dan daarbuiten, wordt het uitdraaien voorkomen [2]).

Een streng ruwe zijde (*soetra meukaj*), van de *djeureuka oelat* genomen, kan nu door beurtelings een van de lussen der rotankoorden los te maken, op deze gelegd worden, terwijl (tot meerderen steun?) een bosje *soetra gandaj* (zie blz. 29) tusschen een van deze koorden en de as gespannen wordt.

In de eerste plaats dient de dikwerf nog sterk aan elkaar klevende zijde te worden uitgerafeld (*tjò⁵ mata soetra*), anders zou bij eenigen tegenstand de draad allicht afbreken; dit uitrafelen geschiedt met de vingers. Verder dient alles voor de sorteering in gereedheid te worden gebracht; daarvoor zijn noodig zeven bamboekokertjes (*boeloh geunampōj*), ongeveer 2 dM. lang en 4 cM. dik, van eene bepaalde bamboesoort zonder doornen; in die kokertjes worden met behulp van oude lappen, dikwijls fraai gesneden stokjes (*gò simpèë*) bevestigd, zoodanig dat het kokertje niet om het stokje kan draaien.

Door nu het einde van den zijden draad om een der kokertjes te bevestigen en dit (met de rechterhand) snel rond te draaien wordt de haspel in draaiende beweging gebracht en de zijde van deze op het kokertje gewonden (*geunoelōng ilang*), duim en wijsvinger van de linkerhand geleiden daarbij den draad. Breekt deze af dan wordt hij dadelijk gelascht, zoodat op het kokertje een doorloopende draad wordt aangetroffen. Doordat de draad tusschen duim en wijsvinger van de linkerhand van de weefster glijdt, is het voor deze mogelijk tegelijkertijd de zijde te sorteeren, daar haar fijngevoelige vingers haar de fijnheid van de zijde doen voelen en zij onmiddelijk weet wanneer zij den draad moet afbreken en een ander, voor een bepaalde soort van zijde bestemd kokertje moet ter hand nemen.

[1]) G. J. van Kooten: Zijdeteelt in Nederlandsch Indië [Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in N. I. LXVIII (1904), 68]

[2]) Verg. Meyer & Richter: Celebes I Pl. XII fig. 16. — Matthes: Atlas Mak. Wbk. Pl. 5 fig. 7.

Naar de fijnheid van draad onderscheidt de weefster zeven soorten van zijde, die dus na het haspelen, elk op een afzonderlijk kokertje worden aangetroffen. Deze soorten zijn:

1°. *soetra keumba*, de fijnste soort, wordt na tot tweedraadszijde te zijn gedraaid, als ketting (*neudòng*) van weefsels gebruikt.

2°. *soetra neudòng haloïh* (fijne kettingzijde) met dezelfde bestemming als n°. 1.

3°. *soetra neudòng gasa* (grove kettingzijde) eveneens met eene dergelijke bestemming.

4°. *soetra teuneun haloïh* (fijne inslagzijde), somtijds ook voor de ketting gebruikt.

5°. *soetra teuneun gasa* (grove inslagzijde).

6°. *soetra oentōt*, mede alleen voor den inslag gebruikt.

7°. *soetra gandaj*, de grofste soort, alleen bestemd voor het vervaardigen van een soort pantalons (*siloeeuë koedjri*), door enkele oude vrouwen gedragen.

Voordat deze zijdesoorten kunnen worden gebruikt dienen zij tot behoorlijke draden te worden ineengedraaid (gesponnen): bij de soorten onder 1—3 genoemd, geschiedt deze bewerking uit de hand, bij de andere gebruikt met daartoe een werktuig dat voor dit of soortgelijk doel in een groot deel van den Indischen Archipel in gebruik is [1]), n.l. een soort spinnewiel (*djeureuka soetra*). Zulk een spinnewiel (Pl. III fig. 5) bestaat uit een voetstuk (*neudoeë*[5]), waarop twee stijlen (*pha*), waarin een fraai bewerkte as (*sapaj djeureuka*) kan draaien; deze steekt aan het eene einde zoover buiten de stijlen uit, dat daarop een kokertje (*boelōh*) als vroeger genoemd, kan worden geschoven, en draagt aan dat einde eene kruk (*wèt-wèt*); op de as is verder aan weerskanten binnen de stijlen een molentje van drie bladen (*ōn djeureuka*), terwijl de uiteinden dier bladen twee aan twee, dus evenwijdig aan de as, door rotankoordjes (*talòë glajang*) zijn verbonden. Op eene, eenigszins versierde lat (*neunjoeë*), in T-vorm aan het voetstuk verbonden, rust een vogelvormig staandertje (*tjitjèm djeureuka*) van hout, dat aan de, van het rad afgekeerde zijde twee uitsteeksels draagt, waarin een stalen naald (*soedjoë*) kan draaien. Door een touw zonder eind (*talòë meuj*) om de bovengenoemde rotankoorden (*talòë glajang*) en de stalen naald te slaan, en aan de kruk te draaien, kan de naald in snelle beweging worden gebracht [2]). Door nu het einde van een der zijden draden, die op een kokertje gewonden zijn, met het stalen naaldje te verbinden en aan de kruk te draaien, geraakt de naald in eene snelle wentelende beweging en draait den zijden draad spiraalvormig ineen, waarna dit gedraaide gedeelte op een kokertje, dat op de as wordt geschoven, weder kan worden opgewonden. De bewerking heet *srèng soetra* en het verkregen product *soetra peunoeta*.

Het vervaardigen van de tweedraadszijde geschiedt met behulp van een paar eenvoudige stellingen (*dang soetra*), elk bestaande uit een dwarslat op palen, en op 15 à 20 M. van elkander in den grond geplaatst; een der dwarslatten draagt bamboezen pinnetjes. Aan de andere lat worden de draden twee aan twee vastgemaakt, tusschen twee pinnetjes van de andere, die het uitglijden zullen beletten, geleid en vervolgens bevestigd aan een stokje, dat met een looden kogeltje bezwaard is (*bòh peunirang*). Door aan de

---

[1]) Zie hierover Meyer & Richter: Ethnographische Miscellen II 21 en 22 (Spinnräder) en de daar aangehaalde bronnen. — Zie ook Loebèr; Het weven enz. Pl. II fig. 4). —

[2]) Een met het beschrevene volkomen overeenkomend werktuig — zelfs het vogeltje ontbreekt niet — maar minder fraai afgewerkt, bevindt zich onder n°. 340/75 van de verzameling uit de Bataklanden van 's Rijks Ethnographisch Museum. Eene daarbij gevoegde, met fraaie teekening opgehelderde verklaring van de hand van G. Meissner, luidt; „*Soerka*" [vergl. Atj. *djeureuka*, kw *tjakra*]. „Door den draad in de „richting van 't verlengde van de spindel te houden, wordt hij gedraaid, en door hem loodrecht daarop „te houden, wordt hij opgewonden, hetgeen beurtelings geschiedt."

kogeltjes te draaien worden gemakkelijk twee draden tot een vereenigd, waarna het product weder op bamboekokertjes, als bovengenoemd kan worden opgewonden. Het vervaardigen van de tweedraadszijde wordt evenzoo *srèng soetra* genoemd; de tweedraadszijde zelf draagt den eigenaardigen naam van *beuneung soetra masa*[5] („rijpe" zijden draad) of *soetra doewa lapéh* (zijde in twee lagen).

Eene laatste bewerking, die de zijde moet ondergaan voor zij kan worden geverfd, bestaat in het maken van strengen. Daarbij wordt in Atjèh evenals op talrijke andere plaatsen in den Indischen Archipel gebruik gemaakt van een H-vormige spoel [1]) (*ireuën*) (Pl. III fig. 6). Bij het winden van een dergelijke spoel, wordt om later verwarring bij het verven te voorkomen om de 16 of 20 draadjes, die tezamen een streng (*proeït*) zullen vormen, eene lus gelegd (*peugèt proeït soetra*), waarbij al tellende moet worden gezorgd, dat de draden niet verward raken; de laatste lus van de bos wordt vastgeknoopt, terwijl de beide uiteinden van de bos met touwtjes worden vastgebonden. In strengen van 6 bossen (*toe*) [2]) of meer wordt nu de zijde geverfd.

IV. Het verven van de zijde.

Wie in de gelegenheid was in den zomer van 1907 de tentoonstelling van Atjèhsche voorwerpen in 's Rijks Ethn. Museum te bezoeken, zal zonder twijfel met zekeren eerbied hebben gestaan tegenover de aristocratische kleurenpracht, daar in de Atjèhsche weefsels ten toon gespreid, en inderdaad, hoe gedurfd ook dikwijls de kleurencombinaties daarin ook zijn — groen en bruin, grijs en rood — het geheel geeft, zelfs doorsprenkeld met goud- of zilverornament — een gevoel van voorname rust en pleit ten zeerste voor het kleurengevoel van de weefster. Toch zijn de middelen, die bij het verven gebruikt worden betrekkelijk weinig samengestelde mengsels, terwijl het kleurprocédé al dadelijk daardoor wordt vereenvoudigd, dat van warme baden wordt gebruik gemaakt, in tegenoverstelling van wat b. v. bij het batikken geschiedt, waar de aanwezigheid van was koude baden eischt. Als eene zeer eigenaardige bijzonderheid moge er hier al dadelijk op gewezen worden, dat bij de Atjèhsche ververij gebruik wordt gemaakt van een bijtmiddel (mordant), dienende om de kleuren beter in de draden te bevestigen en hier toegepast in den vorm van aluin (*tawaïh*).

De middelen waarmede de Atjèhsche weefster haar prachtige kleuren verkrijgt, zijn op ééne uitzondering na, producten van eigen bodem; die eene uitzondering, het vroeger reeds genoemde gomlak (*malò*) is echter belangrijk genoeg om daarover afzonderlijk te spreken. Deze *malò*, die thans nog uit Neder-Birma (bij voorkeur uit Pegoe) wordt ingevoerd, schijnt reeds in het begin van onze jaartelling bij de Hindoe's als verfstof in gebruik te zijn geweest [3]). Reeds in het midden der zestiende eeuw werd het in groote hoeveelheden uitgevoerd naar Noord-Sumatra, om aldaar tegen peper te worden ingeruild;

---

[1]) Zie Meyer & Richter: Ethn. Miszellen II. 22. „Weife". — Loebèr: Het Weven enz. Pl. II fig. 5. — Ook in de Bataklanden komen gelijkvormige voorwerpen voor.

[2]) Gewoonlijk is *1 proeït* = 16 of 20 draden (*oeral*); *4 bòh proeït* = *1 rihan; 10 bòh rihan* = *1 toe.*

[3]) Zie H. Fauche: Les Amours d'Agnivarna. — Le Ragou-Vança Ch. XIX, 25 in Oeuvres complètes de Kalidasa. [Paris 1860].

Arabieren en Perzen die de stof voornamelijk in het oude Samoedra (Pasè) opkochten, noemden het daarom „*loc soemoetri*" [1])

Zooals bekend is, bestaat *malò* (Mal. *balau*, Jav. *ambalo*) uit het product van de lakschildluis (*Coccus lacca*) [2]) en wordt in den vorm van een soort hars van verschillende boomen verzameld.

Naast dit gomlak, dat ter onderscheiding van andere *malò bit* (echte *malò*) wordt genoemd, kent de Atjèher nog een ander n.l. de *malò keumoenjan* (verg. Mal. *kĕmĕnnjan*) [3]), evenzeer ingevoerd en gewoonlijk minderwaardig omdat het meestal met allerlei vuile bestanddeelen vermengd is. Over het algemeen schijnt trouwens de kwaliteit van het gomlak, zooals het thans wordt ingevoerd, te zijn achteruitgegaan en schrijft men het daaraan toe, dat de tegenwoordige weefsels minder goed kleurhoudend zijn dan de oudere.

Het schijnt vast te staan, dat ook vroeger in Atjèh gomlak werd gewonnen; ieder Atjèher althans weet te vertellen dat *malò* bestaat uit de uitwerpselen van een soort mier (*ê*^{5} *sidöm*), van ± 2 cM. lang met een dik achterlijf, doch niet dan na veel moeite gelukte het V. van een ouden, zeer ontwikkelden Atjèher de mededeeling te ontvangen, dat jaren geleden in enkele *gampöngs*, o. a. in Gampöng Kroeëng Tjoet gomlak werd verzameld. Dit geschiedde dan door een stuk open terrein onder water te zetten en daarin twijgjes van een bepaalden boom in den grond te steken; om het water te ontvluchten kropen dan de, in de sawah's van Groot-Atjèh veelvuldig voorkomende *sidöm malò* in de twijgjes en scheidden daar een soort hars, de *malò* af. V.'s zegsman zelf had te vergeefs beproefd op deze wijze gomlak te winnen en hij schreef het mislukken van zijne proeven daaraan toe, dat vroeger voor het onderwater zetten brak water werd gebruikt; vermoedelijk zal de fout bij hem wel geschuild hebben in de soort takjes die hij gebruikte. Het vroeger op Atjèh verkregen gomlak werd *malò keumoedja*, in Pidië ook wel naar den vorm *malò tjampli boeta* [4]) genoemd. De eerste naam, die met *koeja* (betovergrootvader) schijnt samen te hangen, zou wijzen op den langen tijd, dien dit soort gomlak reeds bij de Atjèhers bekend is.

Thans echter wordt alle *malò bit* ingevoerd en daarnaast een product, door den Atjèher met den eigenaardigen naam van *malò siĕm* (lak van Siam) bestempeld, maar allerlei kunstmatige kleurstoffen van Europeeschen oorsprong omvattend, en dat hij door er aan te ruiken, van de echte meent te kunnen onderscheiden. Die *malò siĕm*, komt voor in 7 kleuren en wordt in langwerpige blikjes ingevoerd, die op de markten voor ƒ 0.20—0.25 per stuk worden verkocht; maar daar deze uitgave in eens voor sommigen nog te groot is, bestaat er ook gelegenheid zich minimale hoeveelheden voor 1 à 2 dollercenten (*pèng*) aan te schaffen [5]).

Naast deze, in poedervorm voorkomende verfstof wordt voor het kleuren, doch zelden gebruik gemaakt van z. g. *malò blati*, een vloeibare aniline verf.

---

1) Zie hierover de meergenoemde inleiding van G. P. Rouffaer 37* vlgg.
2) Zie hierover Encyclopedie van N. I. II, 345. — H. E. Prins: De inlandsche kunstnijverheid in de afdeeling Batipce en X Kotta's. [Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in N. I. XLIX (1894) 322]. — Matthes: Mak. Wbk. i. v. *Kamalo*. — G. K. Niemann in Bijdr. Kon. Inst. V. 4 blz. 75 en de daar aangegeven bronnen.
3) Hars van *Styrax Benzoin*, de Clercq nº. 3262.
4) Piper Longum L. de Clercq nº. 2727.
5) Zie den brief van Dr. C. Snouck Hurgronje, aangehaald in Rouffaer's meergenoemde Inleiding 36.

Alvorens nu de oudere en nieuwere verfmethoden na te gaan, een enkel woord over de kleuren zelf. In de oudste doeken speelt een fraai Bordeauxrood de hoofdrol; het z. g. *peudéndang*[1]), zoo genoemd naar eene fraaie eivormige, oneetbare vrucht van eene klimplant (Mal. *gadoeng oetan*-Epidendrum?); deze prachtige kleur is thans zeldzaam, in elk geval oudmodisch geworden en de oude *peudéndang*-doeken hebben thans hooge waarde. Naast en uit dit rood heeft zich een voor Atjèh karakteristiek donkerpurper (*lambajōng*) ontwikkeld en tot heden staande gehouden, waarbij de *gampōng* Garōt nabij Keutapang Doea (Groot-Atjèh) als een centrum schijnt te moeten worden aangemerkt. De andere veel voorkomende kleuren zijn blauw, in verschillende nuances groen, geel, bruin en grijs. Elke *gampōng* heeft of had haar eigen recepten voor het verkrijgen van de verschillende kleurnuances.

Nog dient te worden opgemerkt, dat de Atjèher er in het algemeen niet op gesteld is zijne zijde bepaald glanzend te verven, niet zoo als men dat in de Palembangsche doeken aantreft; de reden hiervan is daarin te zoeken, dat de Atjèhsche doeken bijna altijd met goud- of zilverdraad worden doorweven en dit laatste op een niet al te glanzenden grond ongetwijfeld het beste uitkomt.

Voor men tot het verven kan overgaan dient de zeer wankleurige zijde, zooals die in bossen van de *ireuën* (zie boven) kan worden afgenomen, te worden gebleekt, z. g. „wit" gekleurd, wat in de eerste plaats dient om de gele kleur, die bij verschillende verfstoffen hinderlijk zou kunnen zijn, te neutraliseeren, en ook om eventueel aanklevend vuil te verwijderen. Voor dit bleeken dan wordt gebruik gemaakt van loog, verkregen door houtasch (*abèë dapoe*) — bij voorkeur van de *ba*[5] *rambōng* (een soort *gĕtah pertja*-boom) — met water te vermengen, door een lapje te zeven, en vervolgens op te koken; wanneer het water begint te borrelen wordt de gele zijde (*soetra meukaj*) er in gedompeld en alles een half uur aan de kook gehouden. De zijde wordt er dan uitgehaald, met schoon water afgespoeld, in de zon gedroogd (*adèë ba*[5] *oeròë*) en de overgebleven oneffenheden met de vingers weggehaald[2]). De kleur die de zijde op deze wijze verkrijgt, noemt de Atjèher „wit", wij zouden ze eerder „grijs" of „parelgrijs" noemen. Om eene meer glanzend witte kleur te verkrijgen en tevens het laatste nog aanwezige vuil weg te nemen wordt wel eene nakleuring toegepast door aanwending van een bijtend vocht, dat verkregen wordt uit de rijpe vruchten van de *bòh keumoedèë* (mal. *bĕngkoedoe*, Jav. *patje* of *koedoe*[3]).

[1]) De verklaring die hier van *peudéndang* wordt gegeven is naar V.; van Langen Wbk. geeft *pĕdĕndang* = oleander; Klinkert Wbk. meldt: „I. *Kaïn pĕdĕndang*, eene soort van effen zijden stof, afkomstig uit Bengalen; II. eene soort van plant met fraaie bloemen; III. eene soort van vrucht, maar welke? b.v. *matanja seperti boewah* فدندغ *masak* Mes. Kag." Uit dit laatste voorbeeld zou te besluiten zijn dat de *pĕdĕndang*-vruchten — rijp of na koking — waarschijnlijk niet rood zijn. Volgens v. d. Tuuk: Bataksch-Nederduitsch Woordenboek is *„pidondang* = Mal. فدندغ, zekere roode kleedingstof, purpurroode satijn (Daj. *Kadandang*). In elk geval schijnt de naam van de kleur ook buiten Atjèh bekend te zijn.

Volgens de Clercq nº. 2615 is *Pĕdĕndang* = Passiflora foetida L.

[2]) Ook op Java is het bleeken van de zijde vóór het verven gebruikelijk, maar dit geschiedt eenigszins anders, minder volledig: „Nadat het (de zijde n.l.) door koking in water *„mateng"* is geworden en „een grauwwitte kleur heeft gekregen, wordt het" enz. (J. E. Jasper: In Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur XXII, 350).

[3]) *Morinda tinctoria* Roxb. — de Clercq nº. 2343. Ook in Europa is de *bĕngkoedoe*, n.l. de verfstof die uit de wortels van deze plant wordt bereid niet onbekend: hoewel de roode kleur, die er mee te bereiken is, zeer fraai moet worden genoemd, schijnt het niet gelukt te zijn een verfstof te bereiden, die constante tinten oplevert en een vaste plaats heeft zij zich dan ook niet op de Europeesche markt kunnen verwerven. — De vruchten van *bĕngkoedoe* worden in Atjèh ook wel als medicijnen gebruikt.

De rijpe vruchten worden uitgeperst, het sap door een lapje gezuiverd en in dit sap de zijde, nadat zij met *ië abèë dapoe* is behandeld, gedompeld. Nadrogen in de zon (*adèè ba*[5] *oerò*ë) volgt hierop, om een stof te leveren die nagenoeg wit en van alle onreinheden gezuiverd is.

Boven werd reeds vermeld, dat bijna iedere *gampōng* voor het verven der zijde en het verkrijgen der verschillende kleurnuances hare eigene recepten heeft of had; deze worden van moeder op dochter overgeleverd, maar het staat te vreezen dat ze meer en meer verloren en vergeten zullen geraken. Immers — en dit zal hieronder blijken — die recepten zijn veelal uiterst ingewikkeld en het was dan ook geen wonder, dat men in plaats van de samengestelde bladeren- en vruchtenpraeparaten overging tot het gebruik van „*malò siëm*", al moet wellicht de duurzaamheid der doeken daaronder eenigszins lijden. Het was dan ook niet mogelijk om van alle kleuren de oude verfmethode nog te ontdekken.

Als regel geldt dat voor de donkere kleuren, eene verving met „gomlakwater" (*ië malò bit*) voorafgaat; de Atjèher noemt dit zeer eigenaardig „vergulden" (*seupōh*), eene benaming, die herinnert aan de eigenaardige bewerking die ook sommige gouden sieraden ondergaan [1]). Voor de bereiding van deze *ië malò* wordt een *katòë* (0,62 K.G.) gomlak opgelost in warm water, dat daardoor eene bordeauxroode kleur krijgt, die moeilijk van de vingers is af te wasschen; het vocht wordt door een lapje gezuiverd en daarbij gevoegd een stukje aluin (*tawaïh*) ter grootte van een hazelnoot en het sap van vier lemmetjes (*bòh kroeët*) [2]), waarna het mengsel goed wordt opgekookt.

De zijde wordt nadat ze is „wit" gemaakt en vervolgens in eene slappe Curcuma-oplossing geel gekleurd is, herhaaldelijk in het verwarmde gomlakwater gedompeld en er telkens even uitgehaald, — daarbij zorgende de randen van het vat niet te raken — totdat men rekent dat geen vocht meer wordt opgenomen, vervolgens wordt ze buiten de zon in huis gedroogd. Eerst den volgenden morgen wordt ze een oogenblik in de zon gehangen en dan met behulp van een soort borstel van klappervezels (*tapèh sinasòë*) ingewreven met fijngewreven gekookte *kĕtan* (*boe loekat* [3]) en een weinig water, welk borstelen zoolang wordt voortgezet tot de zijde geheel droog geworden is en de vereischte glimmende roode kleur heeft gekregen. Dergelijke zijde heet nu *mirah masa*[5] (rijp rood).

Van de roode kleuren dient in de eerste plaats te worden vermeld het reeds vroeger genoemde „*peudéndang*", thans uit de mode geraakt. Het was intusschen nog mogelijk het recept voor de bereiding na te gaan, al konden de juiste verhoudingen niet meer worden opgegeven. Voor die bereiding werden de navolgende vruchten fijngesneden en uitgeperst: *bòh kroeët* (zie boven), *bòh koejoeën* [4]), *bòh meunteuë* (eene soort wilde pompelmoes), *bòh asam oedèb* [5]), *bòh seulimèng meusagòë* (eene andere *bĕlimbing*-soort) en *bòh rèng* (de z. g. *djĕroek sambal* Citrus Sp). Het door een lapje gezuiverde sap werd vermengd met het vroeger genoemde *ië malo bit*, onder toevoeging van een stukje aluin en in dit, nog warme

---

1) Zie hierover Veltman: Nota over de Atjèhsche Goud- en Zilversmeedkunst. (Tijdschrift Bat. Gen. XLVII).
2) Citrus sp. de Clercq nº. 785.
3) *Oryza glutinosa* L. de Clercq nº. 2513.
4) *Citrus Medica* L. de Clercq nº. 792.
5) De Javaansche *balimbing woeloeh*. — *Averrhoa Bilimbi* L. de Clercq nº. 379.

mengsel de van te voren „wit" en vervolgens lichtgeel gekleurde zijde gedompeld. Om de frissche kleur ook na het opdrogen te behouden, werd de zijde gewikkeld in een zwart zijden doek, waarin van te voren verschillende verfrommelde bladeren waren geplaatst en wel: *ōn katja* [1]), *ōn reudeuëb* [2]), *poetjō*[5] *triëng* (jonge toppen van bamboebladeren) en *ōn moedjèë* [3]). Het drogen van de zijde in den lap geschiedt steeds buiten de zon.

Het tegenwoordige procédé om eene roode kleur te verkrijgen verschilt van het zoo evengenoemde slechts weinig; het roodkleurend mengsel bestaat thans uit een mengsel van *ië malo bit*, aluin en het uitgeperste sap van *bòh kroeët*, *bòh koejoeën* en *bòh seulimèng meusagòë;* in het kokende mengsel wordt de zijde tweemaal gedompeld, in huis gedroogd en glimmend gemaakt op de vroeger genoemde wijze.

Ook schijnt men vroeger veel van *sapan*-hout, Atj. *kajèë seupeuëng* [4]) als roode verfstof te hebben gebruik gemaakt, doch meer en meer is men hier van teruggekomen, daar men gemeend heeft te moeten opmerken, dat de zijde daardoor bros wordt.

Een tweede, in Atjèh zeer gewilde kleur is het mede reeds vermelde *lambajōng*, een donkerpurper, aldus genoemd naar de ranken van eene klimopsoort [5]). Aan dit purperkleuren moet steeds een roodverven, een maken tot *mirah masa*[5] (zie blz. 35) voorafgaan.

De recepten voor het vervaardigen van de *lambajōng*-kleurstof wijken nogal van elkaar af, en de verfmethode was vroeger ook anders dan tegenwoordig. Die oude methode maakte gewoonlijk noodig het bereiden van een mengsel van: bast van *oelim* (Jav. *soga* [6]), bast van *djambèë ië* [7]), bast van *gloendōng* (Mal. *koeda koeda* [8]), bladeren van de *seureuba ra*[5]*sa* (Mal. *boewah nonna*) [9]), het fijngehakte vleesch van eene jonge kokosnoot en „*keupoela*"-vruchten [10]). Al deze bestanddeelen worden te zamen in water gekookt, dat dan na het verwijderen van het drab als kleurstof dient, waarin de reeds *mirah masa*[5]-zijde wordt gekleurd. Een zelfde mengsel wordt, niet in water gekookt, maar flink door-eengemengd en dooreengeroerd met dunne zwarte modder; de reeds in het eerste mengsel geverfde zijde wordt nu door het tweede gespoeld, nadat het dikste er van weggegooid is, waarna men de zijde er ongeveer een uur in laat liggen [11]).

---

1) *Lawsonia inermis* L. de Clercq nº. 2004. — De bladeren dienen ook tot het rood verven der nagels, z. g. *patjar;* met galnoten en antimonium? vermengd leveren zij de zwarte stof (Jav. *tjëlak*) waarmede oogharen en wenkbrauwen worden geverfd.

2) *Dadap*, de bekende schaduwboom in koffietuinen. — *Erythrina hypaphorus* Boerl. de Clercq nº. 1301.

3) De z.g. „*rajang*"-struik; de wortel bezit narcotische eigenschappen en wordt als abortivum gebezigd; de wortelbast wordt ook gebruikt om matten te kleuren. — Zie ook Hazeu Gajösch-Nederlandsch Woordenboek i. v.

4) *Caesalpina Sappan*, L. de Clercq nº. 535.

5) Men kent in Atjèh twee soorten *lambajong*-planten, n.l. eene witte en eene zwarte; bij het noemen van de kleur wordt op de laatste gedoeld. — Verg. ook Klinkert Wbk i. v. *lambajoeng* en Vreede Wbk. i. v. *lëmbajoeng.*

6) *Peltophorum ferrugineum*, Benth., de Clercq nº. 2635.

7) *Eugenia aquea*, Burm., de Clercq nº. 1315.

8) *Odina Wodier*, Roxb, de Clercq nº. 2480.

9) *Anona reticulata* L., de Clercq nº. 246.

10) Hieronder te verstaan vruchten van enkele Sapotaceae, n.l. *sawo* (*Mimusops Kauki* L., de Clercq nº. 2316) of van den *tandjong*-boom (*Mimusops elengi* L.) de Clercq nº. 2314.

Voor dit recept zie Snouck Hurgronje's brief in de vroeger genoemde inleiding.

11) Het gebruik van modder, ijzerhoudende modder n.l., als middel om donkere kleuren te verkrijgen en te fixeeren is in den Indischen Archipel vrijwel algemeen.

Dat ijzerhoudende stoffen als fixeermiddel reeds lang ook in Europa bekend zijn moge o.a. blijken uit de eigenaardige beschrijving van de vervaardiging van „ijzer-nat" in „Den volmaekten Katoen-Drukker", zie bijl. 1.

Een ander recept voor het verkrijgen van de *lambajōng*-kleur is het volgende: eene ruime hoeveelheid *ōn peunò* (bladeren van den *kakasan*-boom [1]) wordt fijn gestampt, met water gekookt en het vocht door een lapje gezuiverd; hierin wordt de reeds „*mirah masa*[5]" zijde gedompeld, en daarna gedroogd, welke bewerking gedurende drie dagen wordt herhaald. Verder worden de navolgende ingrediënten door elkaar gestampt: bladeren van den *kĕtapang*-boom (*ōn keutapang*, [2]) bladeren van de z. g. „*boedjang si malĕm*" (*ōn lawang blang*) [3]), jonge klappers ter grootte van een eendenei (*bòh loepiĕng*), *bòh keupoela* en *ōn peunò* (zie boven) en de zeer jonge vruchten van den *ramboetan*-boom (*poetiĕ*[5] *rambōt*) [4]). Het product wordt goed met water vermengd en het vocht wordt na door een lapje te zijn gezuiverd, geroerd met dunne zwarte modder, waarna men het mengsel vier nachten [5]) laat staan. Het dikke bezonken gedeelte wordt verwijderd en in het overblijvende de reeds met het vocht van *ōn peunò* behandelde zijde flink doorgespoeld en een etmaal gelaten.

Voor zwart, dat veel gebruikt wordt in de wit- en zwart gestreepte, maar grijs schijnende doeken, wordt eene dergelijke bewerking gevolgd, althans wat de eerste helft van het procédé betreft, met dit onderscheid, dat de indompeling in het *ōn peunò*-vocht slechts eenmaal plaats vindt. Het eigenlijke zwart kleuren geschiedt in een mengsel van dunne zwarte modder met jonge klappers (*bòh leupiĕng*) en *ōn lawang blang* (zie boven) en verder bladeren van den „*djamboe gloetoek*" (*ōn glima breuëh*) [6]), *ōn seumpoeëng* (mal.: *orang aréng*) [7]) en jonge uitspruitsels van den *djarak pagar*-struik (*poetjō*[5] *nawaïh*) [8]). Al deze bladeren en vruchten blijven ongeveer acht dagen in de modder liggen tot zij beginnen te rotten, worden dan uitgeperst en in het aldus verkregen mengsel, de zijde, nadat ze met *ōn peunò*-vocht behandeld is, één nacht gelaten. Den volgenden morgen wordt ze in schoon water afgewasschen en in de zon gedroogd.

Geel, dat in de Atjèhsche kleeden weinig voorkomt, maar van belang is als voorbereidende kleur voor andere kleuren, wordt verkregen door verving met *kajèë koedrang* (Jav. *tĕgĕrang*) [9]); een stukje bast wordt met een stukje aluin en het sap van een tweetal lemmetjes (Citrus limonellus?) met water op het vuur gezet; zoodra het water begint te koken, wordt de zijde, die van te voren met aschwater „wit" en met curcuma geel geverfd is (zie boven) er in gedompeld en daarna gedroogd, eene bewerking die tot driemalen toe wordt herhaald; de beide laatste malen behoeft het mengsel niet meer te koken, doch behoort nog warm te zijn. De zijde wordt daarna in de zon gedroogd.

Voor het verkrijgen van oranje wordt eene dergelijke bewerking toegepast als voor het geel; eerst wordt de „wit" gemaakte zijde gedompeld in eene koude oplossing van Curcuma en aluin in water, waarbij citroensap is gevoegd, en daarna in de zon gedroogd, eene bewerking die twee à drie malen wordt herhaald; vervolgens wordt een stukje fijn-

---

1) *Hiptage Madablota* Gaertn. de Clercq n°. 1803?
2) *Terminalia Catappa* L. de Clercq n°. 3313.
3) *Jussieua suffruticosa* L. de Clercq n°. 1945.
4) *Nephelium lappaceum* L. de Clercq n°. 2443.
5) Dat dit recept van een Atjèher afkomstig is blijkt wel uit het tellen bij „nachten".
6) *Psidium Guajava* L. de Clercq n°. 2862.
7) *Pouzolzia indica* Gaud. de Clercq n°. 2847.
8) *Jatropha Curcas* L. de Clercq n°. 1941.
9) *Cudrania javanensis* Trécul, de Clercq n°. 937.

gesneden *koedrangbast* en een stukje gomlak (*malò bit*) in water gekookt en in het kokende mengsel, de op de zooeven genoemde wijze behandelde zijde eenmaal gedompeld en daarna in de zon gedroogd.

Voor blauw wordt nog steeds indigo gebruikt. Een recept voor het bereiden van indigo en voor het verven van de zijde daarin wordt o. a. gegeven door „Joesoef", om der curiositeitswille is dit afgedrukt als Bijl. 2, geheel zooals hij dat gaf. Uit dit, niet overmatig duidelijke, en wat de verhouding der hoeveelheden betreft, alles te wenschen overlatende schriftuur blijkt, dat voor de bereiding van de verfstof [1]) de indigobladeren gedurende drie dagen in water worden afgetrokken, daarna worden weggeworpen en bij het aftreksel een klapperdop fijn gemaakte kalk wordt gevoegd; nadat dit mengsel twee dagen gestaan heeft, wordt het gedroogd door het vocht er met behulp van asch aan te onttrekken; vervolgens wordt het met zoetwater aangelengd en vermengd met fijn gesneden pisang (z. g. *pisang radja* of eene wrange pisangsoort), waarop zoolang pisang of kalk wordt bijgevoegd tot het vocht noch zoet noch zuur smaakt. Vervolgens wordt er bijgevoegd de loog getrokken uit de asch van klappers, waarna men alles weder twee dagen laat rusten; een gele kleur geeft aan dat de verfstof geslaagd is, is de kleur zwart dan wordt nog meerdere kalk toegevoegd. Bij het verven wordt de zijde eerst in de verfstof gedompeld en daarna in de zon gedroogd; om de zijde te glanzen wordt ze dan nog gedompeld in een bad van warm water waarin citroensap en kalk, of wat volgens Joesoef nog beter is een mengsel van warm water en gomlakwater (*ië malò*, zie boven).

Het groen verven geschiedt tegenwoordig bijna algemeen met behulp van ingevoerde kleurstoffen (*malò siëm*, zie boven). Vroeger had de gampông *Garōt* nabij *Keutapang Doea* (Groot-Atjèh) groote bekendheid om zijne fraaie groene kleuren: het hoofdbestanddeel daarvan was indigo: men bereidde toen de verfstof ongeveer op gelijke wijze als boven beschreven n.l. door indigobladeren (*ōn tarōm*) [2]) met gesneden pisang en aluin gedurende tien dagen in water te laten rotten; in het door een lapje gezuiverde mengsel werd dan de eerst „wit" en daarna met *ië koenjèt* geel geverfde zijde 4 à 6 maal gedompeld, waarop telkens een drogen in de zon volgde.

Ook bij het groen verven met *malò siëm* gaat nog veelal vooraf eene indompeling in een gezuiverd aftreksel van fijn gesneden bladeren van de z. g. *lombok rawit* (*ōn tjampli*) [3]).

V. Goud- en zilverdraad.

Alvorens het vervaardigen van de weefsels te bespreken, een enkel woord over een ander materiaal, dat in de zijdeweefsels in Atjèh bijna altijd voorkomt, n.l. het goud- of zilverdraad, in het algemeen *kasab* genoemd. Vroeger werd dit draad algemeen zelf vervaardigd, thans niet meer dan voor zoover het voor cantillewerk (*krawang*) noodig is; de beschrijving van de vervaardiging behoort dan ook buiten het bestek van dit opstel. De vervaardiging is zoo kostbaar, dat in de tegenwoordige weefsels geen eigengemaakt goud- of zilverdraad meer wordt aangetroffen en men dat alleen nog bij zeer oude, dure weefsels

[1]) Vergl. hiermede Rouffaer, Over Indische batik-kunst (Bull. Kol. Mus nº. 23) 20 vlgg.
[2]) *Indigofera* sp. div. de Clercq nº. 1885.
[3]) *Capsicum minimum* Blanco, de Clercq nº. 653.

vindt. Tegenwoordig wordt het benoodigde vooral uit Duitschland (Weissenburg) ingevoerd en op de *keudè* verkocht en wel in pakjes van 66 strengen: acht pakjes wegen een *katòë* (0.62 KG.).

Men onderscheidt drie kwaliteiten. De eerste bestaat alleen uit zilverdraad z.g. „500 fijn" [1]) en heeft eene handelswaarde van *f* 7.5 à *f* 8 per pakje: de tweede kwaliteit bevat zoowel goud- als zilverdraad en kostte (1904) per pakje *f* 3.20, de derde of minste kwaliteit eindelijk, die uit verguld- of verzilverd koperdraad bestaat kost slechts *f* 1.50 per pakje. Daar de Atjèhsche weefster hare benoodigdheden altijd bij zeer kleine hoeveelheden inslaat [2]) zijn de door haar besteede prijzen op de *keudè* natuurlijk iets hooger.

VI. Het scheerraam en het scheren.

Het scheren vormt eene zeer voorname voorbereiding voor het weven; niet alleen dat op het scheerraam de schikking der kettingdraden in kleuren en banen plaats vindt, tegelijk wordt het scheren gebruikt om de kettingdraden te verdeelen in „evene" en „onevene" wier kruising met behulp van ophalers kan worden verlegd. Het komt er namelijk op aan door de scheringdraden twee vlakken te doen vormen, die zich voordoen als de hieronder geschetste figuur (fig. 1); immers door het inbrengen van inslagdraden in elk der geschetste openingen wordt inderdaad een met elkaar in verband staand samenstel verkregen. Het spreekt van zelf dat de stand der vlakken zooals de figuur die aangeeft van de oorspronkelijk in een vlak liggende draden *A* en *B* ook te bereiken is door een deel van het vlak *B* beurtelings boven dat van *A* te verheffen, of daaronder te brengen en dit nu wordt bereikt door de draden die tot het vlak *B* behooren, laat ons zeggen alle „evene" draden van het weefsel, zoodanig aan lussen of een doorloopenden draad te verbinden, dat zij met behulp van een stok „ophaler" kunnen worden opgetrokken boven het vlak van *A* (zie figuur 2); om de draden van het vlak B onder dat van *A* te brengen wordt dan gebruik gemaakt van een opzettelijk terzijde ingebrachte scheiding, die bij het weefgetouw nog nader ter sprake komt. Voorloopig zij het duidelijk, dat het noodig is de geheele ketting in even en oneven draden te verdeelen en deze een van beiden onderling te verbinden; dit zou natuurlijk kunnen geschieden nadat de geheele ketting is opgespannen, doch veel gemakkelijker wordt dit bereikt tijdens het scheren op het scheerraam.

Fig. 1.

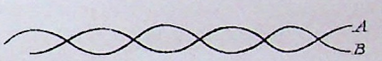

Fig. 2.

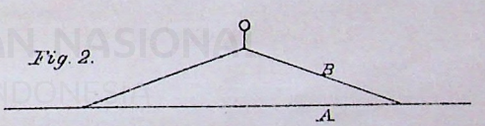

Het in den Indischen Archipel gebruikelijke scheerraam is over het algemeen zeer eenvoudig [3]), het Atjèhsche geeft in deze weinig toe. Dit scheerraam (*seuniweut*) bestaat in hoofdzaak uit twee rondhouten (*bòh seuniweut*, *D* en *E* Pl. IV fig. 1) ongeveer 0,5 M.

---

[1]) 'sR. E. M. bezit een monster zilverdraad van deze kwaliteit verpakt in een papier versierd met de afbeeldingen van rijksdaalders en waarop in gouden letters gedrukt: „⅛ Cally Silver-Thread ⅛ on Silk „manufactured in Germany. Ingevoerd door de Atjehsche Handelsmaatschappij Koeta Radja."

[2]) Zie Rouffaer; Inleiding, 36*.

[3]) Zie Meyer en Richter: Ethnographische Miszellen. II, 31. Die Herstellung der Kette. — Loebèr: Het Weven, 11 vlgg. en de bij deze beiden aangehaalde bronnen.

lang, verbonden aan een dwarslat (*soedjòë*) *K*, die aan een paar latten of in een paar yorken is bevestigd. De rondhouten zijn aan de dwarslat met wiggen vastgezet, zoodat hun onderlinge afstand, die ongeveer de helft der lengte van het te maken weefsel moet bedragen, eenigszins kan worden gewijzigd. Aan de dwarslat worden nu nog vastgebonden, de latjes *A* en *B* (*aneu*^{5} *tjakò*) en wel aan weerszijden en een latje *C* (*aneu*^{5} *idōng*) benevens een halve klapperdop *M* (*broeë*^{5} *tjakò*) waarin een klosje garen (*beuneung tjakò*). Voor het scheren is behalve de zijde eindelijk nog noodig een platte lineaal *F* met een bepaald aantal gaatjes en wel zooveel als het aantal draden bedraagt, dat het in de ketting van het weefsel terugkeerend patroon bepaalt; zoo is dit aantal gaatjes in de liniaal (*djangka*) bij een bepaald soort hoofddoek drieentwintig, bij de eenvoudiger gestreepte *idja loenggi* slechts twaalf. Om het scheerraam te volmaken is nog noodig een plank of stuk *nipa*-bladnerf *H*, die aan de vloerlatten stevig wordt vastgebonden en waarin houten pennen op gelijke afstanden; geschiedt het scheren buiten's huis dan worden de pennen eenvoudig in den grond gestoken. Hierop worden de bamboezen kokertjes (*boelōh geunampōj*) die de geverfde een- of tweedraadszijde bevatten (zie blz. 30) opgesteld en het scheren kan een aanvang nemen [1]).

Hiertoe worden de draden van alle bamboekokertjes door de gaatjes van de *djangka* gestoken en daarachter aan elkander geknoopt; om te verhinderen dat de draden zouden verwarren en om te voorkomen, dat de werkster door die draden gehinderd wordt, worden zij geslagen over eene lat *G* (*kajèë mata beuneung*), die ergens omhoog tegen de gebinten der woning is bevestigd, of wel, gelijk op Pl. VI is voorgesteld, men gebruikt daarvoor de gebinten benoodigd voor het vervaardigen van tweedraadszijde (zie blz. 31). De door een knoop verbonden draden worden nu door de *djangka* heen getrokken en bij wijze van lus om de lat *C* gelegd; door nu verder de *djangka* door de draden heen te trekken kunnen deze zonder zich in elkaar te verwarren en met inachtneming van eene behoorlijke volgorde gemakkelijk om de latten worden gelegd, waarbij zij zich als het ware van zelf tot bundels vereenigen. Zulke bundels nu worden geleid als volgt: (zie Pl. IV fig. 1) vóór om *E*, achter *C*, *A* en *D*, vóór om *D*, achter *A* en *C*, vóór om *C*, tusschen *A* en *B*, vóór om *D*, achter om *D*, *A* en *E*, vóór om *E*, vóór om *C*, achter om *C*, voor om *E*, en wederom dezen weg.

Nadat de *djangka*, (Pl. V, waar het behoud van dezelfde letters een deel van fig. 1 Pl. IV vergroot is voorgesteld) van links naar rechts gaande tusschen *A* en *B* is doorgegaan, is het oogenblik gekomen voor het verbinden door een doorloopenden draad van alle scheringdraden die bij den laatsten tocht van den bundel achter *A* zijn gebracht en, zooals de figuur zulks aangeeft op eenigen afstand van elkaar zijn gehouden; het verbinden dier draden moet verder zoodanig geschieden, dat zij met behulp van dien bindingsdraad tusschen de draden, die tusschen *A* en *B* loopen, doorgetrokken kunnen worden, zonder dat de laatste in de beweging deelen. Daartoe neemt de weefster het klosje garen (*beuneung tjakò*, zie boven) en doet dit met behulp van de rechterhand den volgenden weg doorloopen; over *bc*, onder *ec* door naar boven, onder b_1 c_1 over *B*, onder de_1 naar boven, over a_1 b_1 *B* en b_2 c_2, tusschen b_2 c_2 en b_3 c_3, onder c_2 e_2 naar boven, tusschen b_3 c_3 en b_2 c_2 terug over *B*, onder de_3 naar boven enz., er dus telkens voor

[1]) Om de ter verklaring dienende teekening (Pl. IV en V) niet te onduidelijk te maken is ondersteld, dat in de ketting eene periode van zes draden, vier paarse en twee roode voorkomt.

zorgende dat eene lus, die rechts of links van *B*, een der achter *A* loopende draden omvat, niet te gelijk om een der andere, tusschen *A* en *B* loopende grijpt [1]). De linkerhand houdt hierbij den *djangka* vast. (Zie de platen VI en VII met de — hoogst zelden voorkomende — afbeeldingen van eene vrouw aan het scheerraam). Door het beurtelings omvatten der draden rechts en links van *B* bestaat de mogelijkheid om later met een ophaler, die in de plaats van *B* gesteld wordt alle draden tegelijk op te halen. Is eenmaal een bundel draden behoorlijk met het ophaalgaren verbonden, dan wordt hij naar beneden geschoven en de *djangka* vervolgt zijn weg, totdat de geheele ketting gespannen is, eene bewerking die zelfs bij een vrij gecompliceerd weefsel gemakkelijk in één dag afloopt en dan ook geene bijzondere kunstvaardigheid vereischt.

Het komt er nu op aan de schering over te brengen naar het weefgetouw en daartoe zou het noodig zijn eerst de onderdeelen van dit laatste te beschrijven; om niet te veel van het onderwerp scheren c. a. af te dwalen zal hier worden volstaan met de meest onontbeerlijke aanduidingeu, zullende later nog op het weefgetouw zelf worden teruggekomen. — Vooreerst dan is het noodig om de uiteinden van de schering te bevestigen, resp. aan den borstboom en den kettingboom, die uit den aard der zaak bij geen weefgetouw worden gemist: hiertoe worden links en rechts van *C* (Pl. V), door de zich daar bevindende lussen van de schering de stokken *C'* en *C''* gestoken; het is duidelijk dat wanneer nu de stok *C* verwijderd wordt, een deel der lussen zich zal slaan om *C'*, een ander om *C''* en dat, wanneer de stokken *A* en *B* worden meegenomen, het mogelijk zal zijn (men lette op het beloop der bundels om *D* en *E*) de schering als het ware van het scheerraam tot ongeveer hare dubbele lengte open te vouwen. Die schering zal zich dan voordoen als in fig. 3.

Fig. 3.

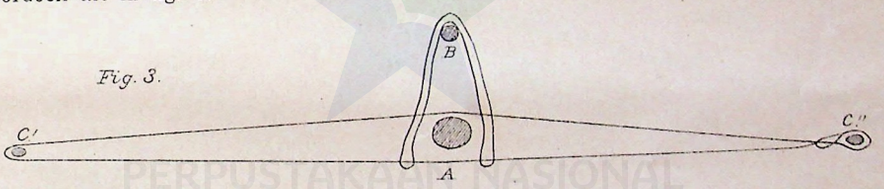

Nadat de schering aldus is uitgelegd, is het eerstvolgende werk het aanbrengen tusschen *A* en *C'* van een kam *h*, die in de eerste plaats moet dienen om te zorgen dat de inslagdraden bij het aanslaan op hunne juiste plaats komen; de stok *C'* wordt daartoe uit de lussen getrokken en elke lus, die dus door een „even" en een „oneven" draad wordt gevormd, tusschen twee tanden van den kam gestoken om dan weder op den stok *C'* te worden opgevangen. Het spreekt wel vanzelf dat het inbrengen van den kam een uiterst tijdroovend werk is, waarmede twee à drie dagen gemoeid zijn.

In stede van den stok *A*, die de scheiding tusschen even en oneven draden teweegbrengt, maar door zijne ligging tusschen de lussen een minder gunstigen stand heeft wordt nu een lineaal *b* ingebracht, waarna *A* kan worden verwijderd; in plaats van den stok *B* wordt de eigenlijke ophaler *e* ingebracht en eindelijk een tweede lineaal *c* op de wijze als fig. 4 aangeeft.

---

[1]) De zeer ingewikkeld schijnende manipulatie van het scheren en aanbrengen van de ophaaldraden wordt hoogst eenvoudig bij het gebruik van een niet al te klein modelletje.

Thans worden de voorbereidingen getroffen om de ketting om den kettingboom op te rollen (*geugoelông teupeuën*); daar het noodig is, dat die ketting strak wordt opgerold en tegelijkertijd de gebroken draden dienen te worden gelascht is hiertoe de tegenwoordigheid van drie personen noodig. De kettingplank wordt met een ouden katoenen lap of

Fig. 4.

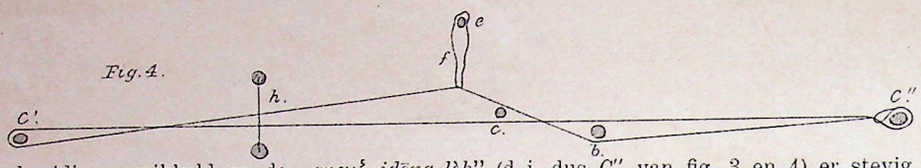

oude *idja* omwikkeld en de „*aneu*^{5} *idông lòh*" (d. i. dus *C''* van fig. 3 en 4) er stevig aan vast gebonden; hierbij dient er op te worden gelet dat de bundels draden juist die breedte beslaan, die zij in het voltooide weefsel moeten innemen en die natuurlijk evenbreed is als de afstand der uiterste draden nabij den kam; dit wordt nauwkeurig met een stokje afgepast. De lade (een aan eene zijde aangepunte liniaal) die later zal dienen om de inslagdraden aan te slaan, wordt nu tusschen den kam en de *aneu*^{5} *idông peusa* (d. i. *c* van fig. 3 en 4) in het weefsel gestoken en daarna laatstgenoemde stok in den borstboom bevestigd (zie beneden).

Fig. 5.

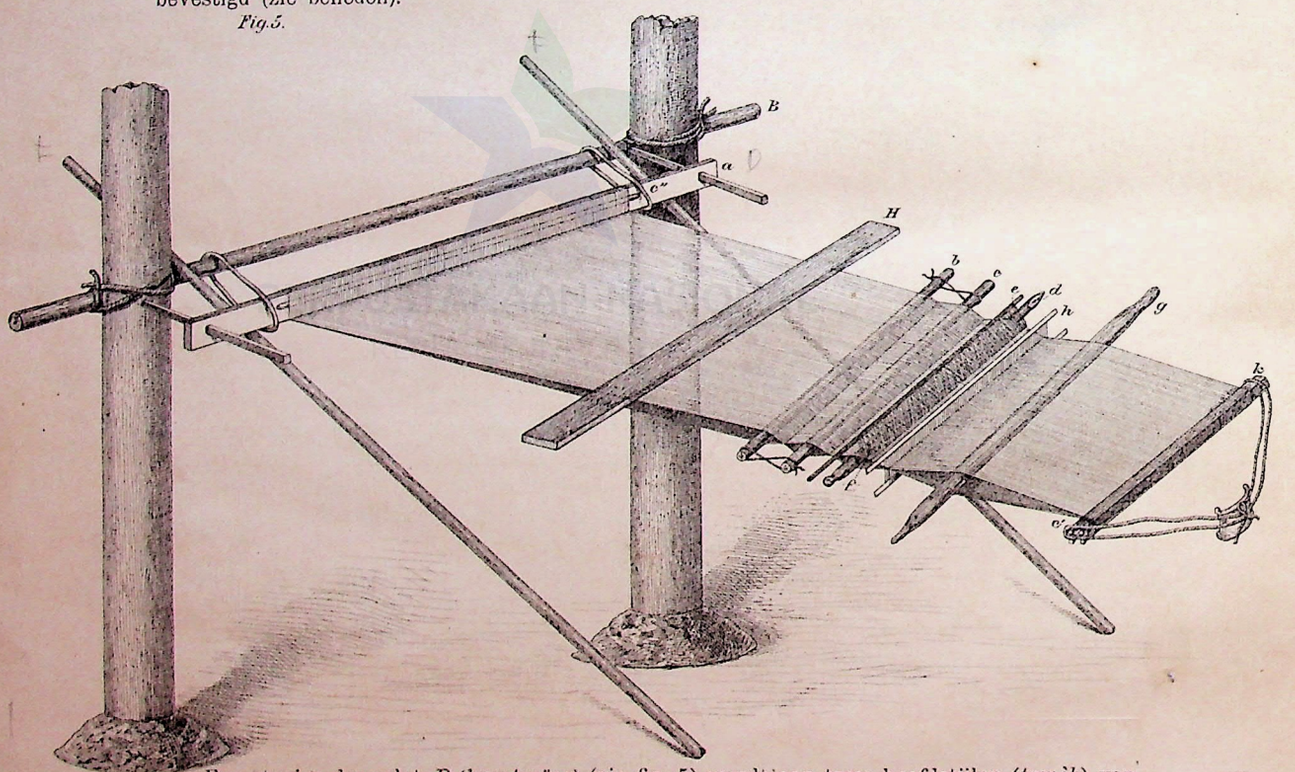

Een stevige dwarslat *B* (*beunteuëng*) (zie fig. 5) wordt aan twee hoofdstijlen (*tamèh*) van

de woning vastgesjord, na eerst door twee stroppen van buffelleer (*talòë idōng*), die voor de stevigheid uit één stuk uit den hals van het dier gesneden zijn, te zijn gestoken. Door die stroppen wordt ook de kettingboom *D* gestoken, waarna de ketting evenals bij het weven strak wordt gespannen. De weefster staat daarbij — van den kettingboom af gerekend, achter den borstboom, maar naar dezen toegekeerd en met een touw dat diens beiden einden verbindt (*talòë teupeuën*) achter haar rug; om insnijding te voorkomen wordt een kussentje of plankje tusschen dat koord en den rug van de weefster geschoven.

Alvorens echter tot het oprollen over te gaan moet eerst nog tusschen de even en oneven draden een „roller" worden ingebracht die later zal dienen om de aan den ophaler verbonden draden neer te drukken. Daar het noodig is, dat zich daartoe iemand onder de schering begeeft en de weefster daarom langen tijd in staande houding moet blijven, moet gelegenheid worden gegeven tot rusten en neerleggen van het weefsel, zonder dat dit met den grond in aanraking komt; daartoe zijn aanwezig de beide schuine latten *F* (fig. 5) (*keunaleuëng*), die ook later bij het weven denzelfden dienst zullen doen. De roller wordt nu ingebracht op de volgende wijze: de linialen *b* en *c* worden zoo dicht mogelijk bij elkaar gebracht en met een touwtje aan elkaar vastgebonden; de lade, die zich tusschen borstboom en kam bevindt, wordt op haar platten kant gezet, zoodat eene kruising van de draden plaats vindt bij *i* tusschen kam en middenliniaal *c*; tusschen ophaallussen en die kruising wordt nu voorzichtig de roller *d* ingebracht (zie fig. 6).

Fig. 6.

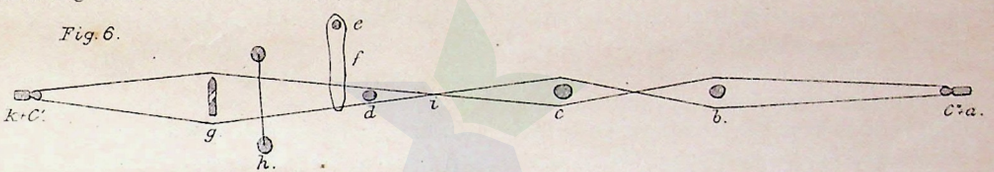

De vrouw die het weefsel als het ware draagt, buigt zich daarbij eenigszins achterover om aan het geheel de noodige stijfheid te geven; eene tweede vrouw bevindt zich onder de schering om het insteken van den roller te besturen; tegelijk wordt met een stijf borsteltje (*sisi*), de schering geborsteld (*geusi teupeuën*) waarbij dan tegelijk blijkt of er gebroken draden zijn, die kunnen worden gelascht: andere gebreken, b. v. het niet in behoorlijke richting loopen van enkele draden verraadt zich doordat de doorloopende ophaaldraad niet overal gespannen is; een en ander is in dit stadium nog te verhelpen. Is eindelijk de roller ingebracht en heeft men zich door hernieuwd *geusi teupeuën* overtuigd, dat er geen fouten meer zijn, dan kan tot het eigenlijke oprollen van de schering worden overgegaan.

De vrouw in het weefgetouw buigt zich daartoe sterk achterover (vergl. Pl. VIII) terwijl de helpsters den kettingboom langzaam ronddraaien aan twee hefboomen, die daardoor steken in gaten (*reuhōng lòh*), dan wel daarom heen vatten. Om het strak spannen van de ketting te bevorderen wordt daarop nog een zware plank gelegd (*H* fig. 5), terwijl het aan elkaar kleven van de soms nog niet geheel droge draden op den kettingboom wordt belet, door tusschen de omwindingen *geureutòë*-bladeren te leggen. Tijdens het opwinden wordt steeds het weefsel geregeld afgeborsteld. Is de bewerking afgeloopen dan wordt de lade tusschen kam en ophaler gestoken en is het toestel voor het weven gereed, behoudens het treffen van voorbereidingen voor het inbrengen van goud- en zilverdraad.

VII. Het weeftoestel en het weven.

Het Atjèhsche weeftoestel verschilt slechts met betrekking tot de inrichting voor het inbrengen van de sierdraden van de algemeen in Indië gebruikelijke weeftoestellen, die uitsluitend voor handbeweging zijn ingericht; de Sumatraansche, welke ook van pedalen zijn voorzien blijven hier dus buiten vergelijking, doch overigens komen de elders bekende onderdeelen [1]) ook hier weder terug. Eenige opmerkingen omtrent de onderdeelen mogen hier volgen.

De rugplank (Rückenlager-Atj. *bòh tjeudōh*) [2]) bestaat uit een nagenoeg rechthoekig plankje, min of meer met snijwerk versierd en aan eene zijde concaaf; het ligt los tegen den rug van de weefster, maar wordt daartegen aangedrukt door een touw (*talòë teupeuën*), dat aan de einden van den borstboom is bevestigd.

De borstboom (Brustbaum, Zeugbaum-Atj. *peusa* [3]) is een in doorsnede vierkante lat, aan weerszijden in vier stompe punten eindigend tot bevestiging van het touw, zooeven genoemd, in het midden over groote lengte uitgehold tot vorming van een ligplaats van de „*aneu*[5] *idōng peusa*", het stokje, waarom het eene einde van de schering is gewonden. Deze „*aneu*[5]" wordt in den borstboom vastgeknepen met twee rotanlatjes (*aneu*[5] *apét*), die op hun beurt op vier plaatsen met door den borstboom gestoken pennen (*gantjéng peusa*) zijn vastgezet. Om dien borstboom wordt geleidelijk het afgewerkte deel van het weefsel opgewonden [4]).

Het andere einde van de schering bevindt zich, zooals wij hierboven zagen op een stokje (*aneu*[5] *idōng lòh*) van palmhout, dat stevig bevestigd is aan een kettingplank (*lòh*) eene eenvoudige rechthoekige plank, waarin nabij de einden een vierkant gat, tot het doorsteken van de houten die bij het oprollen van de ketting dienst doen (zie boven).

Van den borstboom af rekenende is aan het weefgetouw nu nog te onderscheiden:

De kam (Kamm = Atj. *soeri*) bestaande uit twee smalle houten latjes (*lakòë soeri*) waartusschen bamboestaafjes (*aneu*[5] *soeri*) die nog door platte reepen bamboe (*geuneutiëb soeri*) worden vastgeklemd. De kam dient zooals bekend is voor het vast en regelmatig aandrukken van de inslagdraden en tevens om te zorgen dat het weefsel zijne behoorlijke breedte behoudt.

Voor dit laatste doel dient ook het spanstokje (Atj. *teupang*) een bamboelatje met aan weerszijden een met garen vastgebonden ijzeren punt, die in de zijranden van het weefsel kan gestoken worden.

De lade of sabel (Sperr- und Schlagschiene = Atj. *peunòt*[5]) is een platronde stok van palmhout, aan het eene einde aangepunt, aan het andere veelal eenigszins opwaarts gebogen en met eenig snijwerk versierd. Wanneer de lade is uitgetrokken wordt ze, om haar tegen stof van den grond te beschermen en der weefster het bukken te besparen, gelegd op een soort vork of een vierkant raampje (*seuneureut peunòt*[5]).

De ophaler (Aufheber-Atj. *tjakò* [5]) bestaat uit een rechten stok (*aneu*[5] *tjakò*) van

---

[1]) Vergl. Meyer & Richter: Ethn. Miszellen II, 37.
[2]) Eene nabootsing van dit plankje vindt men wel in de gouden sieraden, — zie Gids nº. 32.
[3]) Wellicht af te leiden van *sa* = een met het voorvoegsel *peu*, dus „één doen worden".
[4]) Het gedeelte van de ketting in het afgewerkte deel van het weefsel heet *rasō*[5], het overige *neudōng*.
[5]) Eene andere benaming voor den ophaler is ook: *tjakò tjhi*[5] *rhōng teuneun*, wat te vertalen zou

palmhout, rotan of de bladnerf van een palmboom, waaraan verschillende lussen van garen (vergelijk *e* en *f* van fig. 4, 5 en 6.)

De roller (Schieber-Atj. *seureusō*) die o. a. moet dienen voor het neerdrukken van die kettingdraden waaraan de lussen van den ophaler zijn verbonden, dient daarom van eene zware houtsoort (ijzerhout e. d. g.) te worden vervaardigd. De roller is cylindrisch, het eene einde veelal achtkantig, het andere veelal fraai met snijwerk versierd.[1])

De liniaal (Leisten-Atj. *seukeuë*) die dient: *a* om den roller op zijn plaats te houden en daarom door eene kruising van deze gescheiden is, *b* om de draden eventueel gemakkelijk te kunnen herstellen en ontwarren[2]), is van eene lichte houtsoort vervaardigd, om het weefsel niet te zeer te bezwaren; daarvoor gebruikt men dan ook meestal de bladnerf van een sagopalm. Een tweede dergelijke, tusschenliniaal (*seukeuë teungòh*) van hetzelfde materiaal heeft gelijke bestemming.

Tot het weefgetouw moeten nog gerekend worden de reeds vroeger genoemde schuine latten (*keunaleuëng*), die dienen om daarop het geheel buiten aanraking met den grond neer te leggen, wanneer de weefster voor een oogenblik haren arbeid staakt en verder de inrichtingen benoodigd om aan den kettingboom een vasten stand te geven. Voor dit laatste doel dienen twee houten staanders (*tjakah*), verbonden door een dwarslat (*soedjòë*[3]) aan elkaar verbonden en te zamen rustend op een plank als voetstuk (*neudoeë*[5]); de staanders zijn veelal aan de buitenzijde met ingesneden figuren versierd en hebben eene breede gleuf (*geuëm tjakah*) waarin de kettingplank past. Door nu de dwarslat met touwen te verbinden aan een tusschen twee stijlen van het huis bevestigd dwarshout (*kajèë di likōt*) is het mogelijk aan de kettingplank een vrij vasten stand te verzekeren. Deze wijze van bevestiging geeft tevens nog gelegenheid tot het aanbrengen van een geluidmakend toevoegsel; het zou wel te verwonderen zijn indien een dergelijke, in den Indischen Archipel zoo gebruikelijke begeleider van den eentonigen weefarbeid[4]) hier zou ontbreken. In Atjèh hangt men voor dit doel met twee lussen aan een der dwarsbalken van het huis eene plank (*papeuën tjakah*) die min of meer tusschen de huisstijlen en de zooeven genoemde staanders, waarin de kettingboom rust, beklemd is. Bij het aanslaan van den inslag met de lade worden die staanders eeniger mate voorover getrokken en de plank slaat aan.

De inslagdraad (*teuneun*) wordt gewonden op een recht spoelstokje[5]) (*teunoeriëng*) van hout of bamboe, gewoonlijk niet geheel met draad bedekt. Die stokjes bevinden zich spoelkoker (*toereu*[5]), zijnde een bamboekokertje, aan eene zijde door een afgerond en

---

zijn door „hoofdophaler, „die het gat maakt voor den inslag" — dit „hoofdophaler" in verband met de andere ophalers die bij het inbrengen van goud- en zilverdraad te pas komen. Het voorwerp heet ook wel: *tjakò tjhi*[5] *locëng teuneun*, d. i. „hoofdophaler die de leiding voor den inslag vormt" en waaraan dus dezelfde gedachte ten grondslag ligt.

[1]) Deze rollers zijn vaak als zeer bruikbare wandelstokken uit Atjèhsche gampongs medegenomen, de soldaten noemden ze op voorlichting van Atjèhspecialiteiten: *teungkoe*-stokken.

[2]) Vergl. Meyer & Richter *Ethn. Misz* 37 aant. [1]) en 48 sub. *g*.

[3]) Hierop rusten ook de *keunaleuëng*.

[4]) Zie hierover noot [4]) blz. 213 Dl. I van den beschrijvenden Catalogus van 's Rijks Ethn. Museum en Dr. J. D. E. Schmeltz Ein Beitrag zum Kapitel Arbeit und Rhythmus [Boas Memorial Volume 483]. Aan V. werd ook in Atjèh verzekerd, dat het klepperend geluid de gezelligheid verhoogt, terwijl de weefster, zooals zij zich uitdrukt, haar werk hoort. Dat het geluid zou worden voortgebracht als huwelijksreclame, gelijk in Celebes het geval schijnt, is hier uitgesloten, daar de weefster gewoonlijk den middelbaren leeftijd al achter den rug heeft.

[5]) Meyer & Richter Ethn. Misz. 49, l., Taf. II fig. 25 — Loebèr, *Het weven* fig, *m*, type *c*.

getouw nog enkele onderdeelen worden toegevoegd. Terwijl men in het algemeen bij Maleische weefgetouwen voor het inbrengen van den flottanten inslag gebruik maakt van weefstokjes, die door eene helpster worden bediend [1]), maakt men voor de vorming van het eigenlijke weefpatroon in Atjèh meer gebruik van afzonderlijke ophalers (*tjakò kasab*) [2]), hoewel het gebruik van stokjes-opnemers op zichzelf en naast die ophalers niet is uitgesloten; zoo wordt b.v. bij een eenvoudig patroon als van sirihdoeken (*boengkōïh ranoeb*) nog wel een weefgetouw met enkel stokjes als opnemers gebruikt; misschien is dit vroeger meer algemeen geweest.

Bij het inweven van den flottanten inslag, wordt naast den gewonen inslagdraad nog een van goud- of zilverdraad gevoegd, nadat de draden van de ketting in eene bepaalde volgorde zijn opgelicht; merkwaardigerwijze vertoonen nu bijna alle Atjèhsche weefsels dit eigenaardige verschijnsel, dat die flottante inslag telkens als het ware een draad overslaat, zoodat bij de even (of oneven) draden van de ketting wel, bij de andere geen inslagdraad wordt bijgevoegd, m. a. w. de gewone, gekleurde inslagdraad maakt een gang heen en terug en dan eerst volgt een goud- of zilverdraad. Het goud- of zilverdraadornament krijgt daardoor eene zekere, niet onfraaie ijlheid, terwijl de stevigheid van het weefsel zeker grooter is dan wanneer aan alle inslagdraden een flottanten werd toegevoegd.

Heeft men bij de meer ingewikkelde Maleische weefsels meermalen talrijke weefstokjes noodig, zoo telt men bij het ingewikkeld patroon, dat de Atjèhsche weefsels vertoonen een groot aantal *tjakò kasab* (ophalers), die dus elk de ligging van één draad van het ornament bepalen.

Een van de Leidsche weefgetouwen heeft 21 dergelijke ophalers, dunne bamboestokjes, waaraan met behulp van afzonderlijke lussen — dus niet met een doorloopenden draad — de voor de vorming van het patroon op te halen scheringdraden zijn verbonden; bij dit weefgetouw komt als bijzonderheid nog voor dat over een klein deel van den rand van het aangevangen doek ook een ornament moet worden ingeweven; de daartoe benoodigde lussen zijn wel aangebracht, doch nog niet aan ophalers bevestigd, omdat deze eerst later te pas komen.

Voor het inweven van den sierdraad wordt nu, nadat de gewone gekleurde draad is ingebracht en aangeslagen, de sabel uitgetrokken en de op het oogenblik benoodigde *tjakò kasab* door de weefster opgetrokken; enkele scheringdraden verheffen zich boven het bovenste vlak der andere; in de aldus gevormde opening wordt een aangepunt palmhouten stokje (*aneu⁵ sarō⁵ kasab*) — waarvan er twee voorhanden zijn — gestoken, en dit stokje naar de weefster toegetrokken, zoodat de gevormde opening zich achter de kam voortzet, en daardoor de spoel met goud- of zilverdraad kan worden ingeworpen. Het aanslaan van den sierdraad geschiedt niet met de gewone sabel doch met eene lichtere (*peunò⁵ kasab*), somtijds van bamboe vervaardigd, doch in vorm met de gewone sabel overeenkomende. Na het uittrekken van *aneu⁵ sarō⁵ kasab* en *peunò⁵ kasab* kan tot het inbrengen van een nieuwen, gewonen inslagdraad worden overgegaan.

---

[1]) Loebèr *Het weven* 37 en 38.
[2]) *Kasab* is de versiering van goud- of zilverdraad.

VIII. Toestel voor het weven van koordranden.

Hierboven (blz. 47) werd er melding van gemaakt, dat enkele doeken geen zelfkant, doch een gepluisden rand hebben, die na te zijn afgeknipt en omgezoomd, van een gouden of zilveren koordweefsel worden voorzien. De vervaardiging van die koordranden (*keureuraj*) geschiedt met een miniatuur weeftoestel (*soeri keureuraj*) waarvan in den Indischen Archipel enkele analogieën te vinden zijn, die somwijlen tot verkeerden uitleg aanleiding gaven [1]). Zulk een toestel (zie fig. 7) bestaat uit een verticaal rooster van platte hoornen staafjes,

Fig. 7.

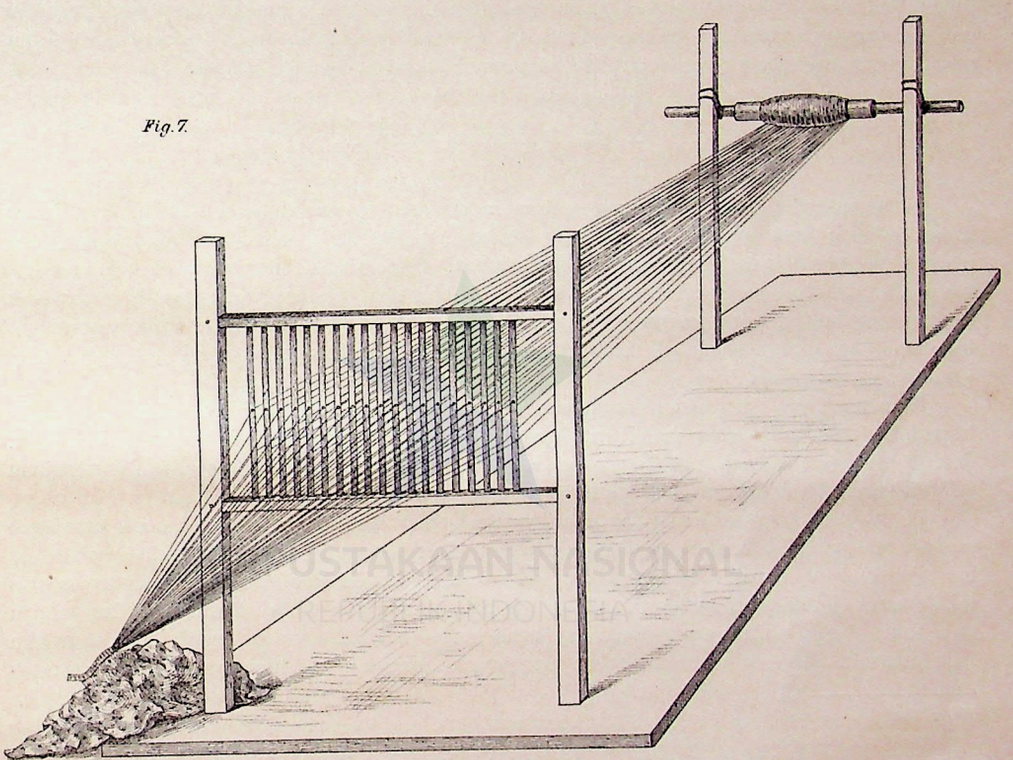

allen in het midden van een gaatje voorzien en gevat in een houten raamwerk op pootjes, dat op een plank rust; op eenigen afstand (± 0.5 M.) daarachter staan op dezelfde plank twee houten stijltjes die in gleuven een horizontalen koker dragen, of wel er staat een enkel stijltje waarom zulk een koker draaibaar is. Om dien koker worden nu verschillende stukken goud- of zilverdraad benevens twee zijden draden gewikkeld en deze vervolgens door het rooster gevoerd en wel de zijden draden aan de buitenzijde, de metaal-

[1]) Weber, *Flores & Celebes* Suppl. bij Bd. III I. A. f. E, Taf. I fig. 3 — Meyer & Richter *Ethn. Misz.* II 56, Pl. II fig. 29 en 30 — Snouck Hurgronje Het Gajöland 370 noot.

draden beurtelings tusschen twee roosterstaven of door het gaatje dat zich in het midden der staven bevindt; de draden komen ten slotte te samen aan den rand van het te omboorden doek, waar de einden der draden worden vastgenaaid.

Door nu het doek beurtelings beneden en boven het midden van de staven te brengen, zullen de metaaldraden, die tusschen de roosterstaven zijn gebracht zich nu eens beneden dan weer onder degene bevinden die door de gaatjes van de staven zijn gestoken. Op deze wijze worden dus als het ware weefvlakken gevormd waartusschen een als spoel dienende naald, waarin een draad gestoken is, kan worden gebracht. Alle overige bij een weefgetouw voorkomende onderdeelen blijven verder achterwege: de weefster beweegt met de linkerhand het doek beurtelings op en neer, om met de rechter naald en draad steeds in dezelfde richting tusschen de gespannen draden door te steken, daarbij zorg dragende het gevormde koord tegelijkertijd aan den zoom van het doek vast te naaien.

IX. De Atjèhsche weefster.

In tegenstelling van wat men op andere plaatsen in den Indischen Archipel, o. a. in Zuid-Celebes [1]) wel waarneemt, bestaan er in Atjèh geen weefscholen, waar aan jonge meisjes de edele weefkunst wordt onderwezen. De oorzaak hiervan moet wel gezocht worden in den zeer jeugdigen leeftijd waarop Atjèhsche meisjes trouwen; voor hun huwelijk kunnen zij onmogelijk een weefgetouw hanteeren, daar de armen te kort zijn voor het inbrengen en uithalen van de lade, terwijl de kracht ontbreekt voor het behoorlijk aanslaan van den inslag.

Komen zij op den leeftijd dat zij daartoe wel in staat zijn dan is er volgens Atjèhsche begrippen ernstig bezwaar hen aan de zorgen van eene „mère noble" toe te vertrouwen, daar het — en dit is de uitlegging van een ouden Atjèher — veel eenvoudiger is een jong en onervaren vrouwtje aan een minnaar te koppelen dan eene jonge maagd.

De Atjèhsche vrouw ontvangt haar weefonderricht dan ook van haar moeder of oudere zuster, die meestal echter de noodzakelijkheid van dat onderricht eerst zullen inzien als zij zich oud en zwak gaan gevoelen; het zijn in Atjèh dan ook slechts vrouwen van middelbaren leeftijd en ouderen, die op de hoogte zijn van de weeftechniek. Het vragen van inlichtingen omtrent weefwerk aan eene jonge Atjèhsche vrouw wordt door haar dan ook geenszins als een compliment opgevat want „jong zijn" is hier synoniem met „onbe-

---

1) V. schrijft hieromtrent: „In 1893 werd ik met vijftig man infanterie te Pangkadjene (Zuid-Celebes) „gedetacheerd om aldaar te patrouilleeren ter voorkoming van een inval van den opstandeling Kraëng „Tarolong (een der onderaanvoerders in den Bonto-Bonto oorlog 1868—1878), die in het onafhankelijk „gebied van Lamoeroe was uitgeweken. Op een dier patrouilles in het regentschap Boengeroe, na eerst „door dicht geboomte gemarcheerd te hebben, stuitte ik op een grot. Ik wist niet wat ik zag toen wij „plotseling een fantastisch schouwsel voor oogen hadden. In een Wagneriaansche grot zaten een twintigtal „jonge, schoone Boegineesche maagden met hunne ragfijne doorschijnende baadjes, die de ontluikende „boezems nauwelijks bedekten, ieder voor een weefgetouw. Onwillekeurig greep ik naar mijn zwaard om „den draak te verslaan, dien ik in mijn door dit schouwspel verwekte verbeelding de jonge maagden zag „bewaken. Al gauw liet ik mijn wapen zakken toen ik drie goedige draken, in den vorm van oude „vrouwtjes zag, welke de meisjes bewaakten en hun tevens onderwijs gaven in de moeilijkheden van de „weeftechniek. Bewaking was wel noodig, want ik zag een vijftal jeugdige vrijers op een steenen walletje, „dat voor de grot als een „tot hiertoe en niet verder" was, druk bezig met flirten. Het decorum liet het „binnendringen van de Boegineesche jongelingschap in de grot niet toe; slechts op een behoorlijken „afstand mochten zij hunne aangebedenen het hof maken. Volgens mededeelingen worden in Zuid-Celebes „meer dergelijke weefgrotten aangetroffen."

kend zijn met weven" want inderdaad is hier die werkzaamheid bijna zonder uitzondering huisarbeid voor vrouwen op rijperen leeftijd. Zulk eene uitzondering wordt gevormd door de *gampōng* Weuë Raja[1]) bij Lhō⁵ Nga, waar men in bijna elke woning een paar weeftoestellen telt en ook jongere vrouwen aan den arbeid ziet. De reden hiervan was dat men hier niet alleen voor eigen gebruik werkt, doch ook voor de markt te Koeta Radja en daar het anders niet mogelijk zou zijn geweest aan alle bestellingen te voldoen heeft men ook wel jongere vrouwen aan het werk moeten zetten.

Dat het weven een arbeid is, die door vrouwen van alle standen mag worden uitgeoefend, werden reeds in de inleiding (blz. 18) vermeld. Jammer maar dat de kunst in vele opzichten verloren gaat; zoo zijn er niet veel vrouwen meer die in staat zijn de oude *idja plang* met geikatte ketting te vervaardigen; in geheel Pidië en op de Westkust is die kunst verloren, terwijl in Groot Atjèh, voor zoover bekend, zij alleen te Kroeëng Kalé (XXVI Moekims) en te Weuë Raja bij een paar vrouwen nog wordt verstaan.

Verdeeling van arbeid, hoe gunstig die ook moge zijn voor de hoedanigheid en hoeveelheid van het afgeleverde werk, is een beginsel dat in de inlandsche nijverheid bijna geheel wordt gemist. Niet geheel geldt dit ten aanzien van de Atjèhsche zijdeindustrie: zoo wordt b.v. op Atjèh's Westkust alleen de cultuur van de zijde beoefend in Panga, Teunòm, Boven Lhō⁵-Kroeët en Wòjla, terwijl het weven daar eene onbekende bezigheid is. Te Rigaïh daarentegen, waar de bevolking voornamelijk bestaat uit Groot-Atjèhsche emigranten, afkomstig uit de om hare *idja's* zoozeer bekende *gampōng* Lamgoegōb, wordt alleen geweven (z. g. *idja Lamgoegōb*[2]) en eenvoudige *idja loenggi*)[3]), terwijl de zijdecultuur daar geheel onbekend is. Zoo was de *gampōng* Garōt (Groot-Atjèh) bekend om hare kleurmethode, evenzoo Loeëng-Bata en zelfs uit veraf gelegen *gampōngs* bracht men vroeger de zelfgewonnen zijde daarheen, om ze na de kleurbewerking in doeken om te zetten.

Het scheren en weven zijn bezigheden betrekkelijk zoo eenvoudig, dat ze door gewone vrouwen kunnen worden verricht; slechts vereischt het eenige geoefendheid om een en ander vlug te kunnen verrichten, en kan somwijlen de hulp van huisgenooten niet worden ontbeerd. Bij het verven der zijde, wanneer dat niet in andere *gampōngs* geschiedt kan de weefster somtijds de hulp inroepen van oude vrouwen, die het geheim van de samenstelling van een fraai kleurmiddel voor zich en hare dochters bewaren.

Doch op één punt is de gewone weefster machteloos en de hulp van eene deskundige onontbeerlijk, n.l. bij het uitzoeken van het patroon voor den flottanten inslag.

Hierboven (blz. 48) zagen wij dat daartoe noodig is de kettingdraden in bepaalde groepen te verdeelen, en met behulp van lussen aan vaak talrijke ophalers (*tjakò kasab*) te verbinden. Dit uitzoeken nu van de kettingdraden is het werk van deskundige oude vrouwen (*inòng peumilèh*) die, met een onschadelijken bril gewapend, soms dagen lang aan één doek met dit oogenbederverd werkje bezig zijn[4]), en daarmede beginnen na het

[1]) V. betuigt zijn leedwezen over het feit dat terwijl *Lhō⁵ Nga* zoo druk door Europeanen wordt bezocht, het nabij gelegen Weuë Raja met zijne zoo interessante textiele kunst geheel vergeten wordt. Allicht zou men dan in de geïllustreerde tijdschriften iets anders over Atjèh te zien krijgen dan foto's van een bivak, waarin op den voorgrond een officier of fuselier den lezer aan staat te grijnzen.

[2]) *Gids* N⁰ 145—153.

[3]) O c. N⁰. 168—169, 172—178.

[4]) Snouck Hurgronje: De Atjèhers II, 65 zegt: „Weven kan nagenoeg iedere vrouw; het opzetten „van een weefsel daarentegen is het bedrijf van deskundige dames, zooals men er in elke gampong „gewoonlijk slechts een paar vindt".
De hiervan door Loebèr (*Het weven* 40) gegeven verklaring, komt ons minder aannemelijk voor; onder „het opzetten" moet o. i. het werk van de *inòng peumilèh* worden verstaan.

oprollen van de ketting (*geugoelōng teupeuën*, zie blz. 28). Die vrouwen worden gewoonlijk betaald, naar den omvang van het patroon, dat zij moeten uitzoeken; voor het zeer eenvoudige *boengòng seuleupō*[5]-patroon [1]) dat 4 ophalers vereischt, bij eene bepaalde breedte ieder met 9 bundels lussen, betaalt men *f* 0.50; de meer samengestelde naar evenredigheid, doch in geen geval hoog, rekening houdende met den moeilijken arbeid, aan dat uitzoeken verbonden.

X. Het „*ikat plang*" procédé.

Dat het eigenaardige uitsparingsprocédé, algemeen als „*ikatten*" bekend, ook op sommige Atjèhsche doeken wordt toegepast, is geen nieuws. Inderdaad behooren de geikatte Atjèhsche doeken — hoe weinig samengesteld de dáár verkregen figuren ook zijn — tot de fraaiste uit den schat van pronkstukken, die er worden vervaardigd [2]). Ook de literatuur die ons Loebèr, Rouffaer, Jasper en Wray hebben geschonken [3]) laat ons niet meer in het onzekere omtrent de wijze waarop in het algemeen de bewerking geschiedt en geeft ook voor enkele streken de uitvoering meer in bijzonderheden; zoo onze gegevens ons niet bedriegen zal Nieuwenkamp ons ook weldra het ikatten van ketting èn inslag, zooals dat in Bali gebruikelijk is, opheldéren [4]). Toch meenden wij geen overbodig werk te doen hier het ikat-procédé, zooals dat in Atjèh wordt toegepast in bijzonderheden uiteen te zetten, omdat daarbij allicht op enkele merkwaardige afwijkingen van hetgeen elders in den Indischen Archipel en daarbuiten gebruikelijk is, de aandacht zal vallen.

Het is hier zeker wel de plaats er op te wijzen hoe moeilijk het vaak is de een of andere techniek van een inlandsch volk — waarbij het zich laten voordoen, en zich niet tot vragen te bepalen de eenige weg is — te leeren kennen. De ondervinding door V. ten aanzien van het ikatten opgedaan, moge hier als voorbeeld gelden:

„Na de ikatster duidelijk te hebben uitgelegd het doel van mijn komst en verzocht te „hebben mij zoo uitvoerig mogelijk de bewerking van het vervaardigen van „*idja plang*" „en al de daarbij voorkomende bijzonderheden mede te deelen, kreeg ik ten antwoord: „„*di ikāāāt*" [5]) en verder vernam ik niets, alsof de geheele, ingewikkelde ikatbewerking „door die schreeuwerig uitgesproken drie *ā*'s duidelijk en voldoende was toegelicht. Op- „nieuw kon ik dezelfde vraag stellen, doch thans er nog bijvoegende, dat ik niet zoo'n „verre reis had ondernomen, om alleen te weten te komen dat bij het „ikatten" er „gebonden moet worden (algemeen gelach onder de omstanders). Het volgend antwoord „luidde: „*geubōh lhab*" (ze worden geverfd). „Zie zoo" dacht ik, „op deze wijze zouden „„we den kostelijken tijd doorbrengen tot vermaak van de *gampōng*-bevolking (op 't gelach „„waren steeds meer nieuwsgierigen toegesneld) in plaats van iets omtrent het ikatten „„te weten te komen." Door de bewerking voor te laten doen, hier en daar korte vragen „stellende, mocht het me eindelijk gelukken, datgene te weten te komen, wat ik wenschte."

De Atjèhsche geikatte doeken vertoonen bijna alleen het z.g. „pijlspitsen"-motief, op verschillende plaatsen van den Archipel als *padang roesa*, *pĕlang roesak*, *bĕnang roesak*, *padang oersa*, *karang roesak*, e. d. g. bekend, — over de naamsafleiding is het hier niet

---

[1]) *Gids* N°. 119. [2]) Zie o.a. Gids N°. 120—127.
[3]) Meyer & Richter O.c. 25.
[4]) Is sedert geschied. — Zie Nieuwenkamp: Bali & Lombok, III. 209.
[5]) Wordt gebonden.

de plaats zich te verdiepen — in Atjèh in het bijzonder *pēlang roesa* d. i. hertenvlekken genoemd. Die spitsen komen in de Atjèhsche doeken nooit over de geheele breedte van het doek, doch alleen in enkele, smallere of breede banen voor en dan hetzij wit (d. i. uitgespaard) op rood [1]), of in verschillende kleuren (wit, geel, groen en blauw) tegelijk, evenzeer op rood [2]). In laatstgenoemd geval heeten de doeken *idja plang planggi* of *idja plang ramè*, d. i. veelkleurig gevlekt in tegenoverstelling van de *idja plang roesa*, die in het eerstvermelde geval verkeeren. Enkele malen treft men op Atjèhsche doeken smalle witte (uitgespaarde) niet tot spitsen verschoven streepjes aan, die dan aan het doek den naam *idja plang tjilèt* [3]) (met kalkstreepjes gevlekt) doen geven.

Vooraf een woord over het materiaal voor de omwikkeling van de uit te sparen gedeelten in gebruik. „De stof waaruit de omwindsels bestaan, is niet zonder gewicht" [4]). Inderdaad, wanneer men katoen met katoen omsnoert, dan zal men merken, dat na het verven zoo goed als geene uitsparing plaats vond; men moet als bindmiddel een materiaal nemen dat in 't geheel geen verf doorlaat of in elk geval minder goed verf aanneemt dan de te yerven draad. Op grond daarvan zijn dan ook verschillende bindmiddelen in gebruik [5]); op Atjèh gebruikt men evenals op Java stijve plantenvezels n.l. de papierachtige witte binnenvezel van de pinangpalm (*seuloedang pineuëng*), enkele malen stukjes van eene biessoort (*ngòm*) of gedroogde jonge pisangbladeren (*ōn pisang*), hetzelfde materiaal dat als *kroesōng* veelal voor de vulling van kussens en matrassen wordt gebruikt.

De Atjèhsche weefster kent alleen het ikatten van de ketting en dan niet, zooals hierboven reeds werd opgemerkt, over de geheele breedte van het doek, doch slechts in enkele, breedere of smallere banen, op regelmatige afstanden over de breedte verdeeld.

De bundels draden, die deze banen zullen vormen, worden vóór zij in de eigenlijke ketting worden opgespannen aan het ikat- en daaropvolgend verfprocédé onderworpen.

Dat ikatten moet noodwendig gepaard gaan met bundelvorming, daar bij enkele draden de kleur niet tot haar recht kan komen en het bovendien onmogelijk zou zijn anders tot een pijlspitsenmotief te komen, dat alleen door verschuiving in een bundel te verkrijgen is [6]).

Voor het ikatten en de bundelvorming wordt gebruik gemaakt van het gewone scheerraam, dat daartoe gesteld wordt op eene maat ongeveer met de lengte van het te maken weefsel overeenkomende; hierdoor wordt het mogelijk de juiste plaatsen te weten, waar de omwindingen zullen moeten worden aangebracht. De met *ië abèë* grijswit gekleurde draden [7]) worden op de gewone wijze op het scheerraam gespannen [8]), en daarbij een voorloopige ophaaldraad (*beuneung tjakò*) ingevoegd tusschen de oneven en de even draadjes; deze draden (*oerat*) worden nu vereenigd in bundels (*boh proeït*) van een even aantal, dat in sommige streken 28 bedraagt, in andere daarvan afwijkt in verband met de breedte der te vormen banen, maar in elk geval even moet zijn om geen onregelmatigheid in de aansluiting met de andere kettingdraden te veroorzaken. Iedere bundel krijgt merkteekens

1) Zie *Gids* Nº. 120—122.
2) O. c. Nº. 125—127.
3) O. c. Nº. 124.
4) Zie Loebèr, O. c. 15.
5) Loebèr, O. c. 15 en voor Java: J. E. Jasper, *Inlandsche kleurmethoden* [Tijdschr. B. B. XXII (1902) 355—358].
6) Loebèr O. c. 19.
7) Zie boven blz. 34.
8) Zie boven blz. 39.

(*tanda*) door daaraan met zeer fijn garen een klein stukje dikker koord (*talòë idōng*)[1] vast te naaien, en wel op die plaatsen waar omwikkeling zal moeten volgen; waar meer dan drie kleuren in de ketting komen worden aan deze *talòë idōng* nog bijzondere kenteekenen gemaakt om te kunnen zien welke vakken na iedere verving ontwonden moeten worden. Bij het aanbrengen der *tanda* heeft geenerlei voorteekening plaats[2]; de geoefende *idja-plang*-vervaardigster kan op het oog de plaatsen bepalen waar omwikkeling zal moeten plaats vinden, de Atjèhsche ikatpatronen zijn trouwens van zeer eenvoudigen vorm. Zijn alle *tanda* aangebracht dan wordt op het scheerraam nogmaals nagegaan of alle *talòë idōng* behoorlijk en regelmatig met elkaar in verband staan en vervolgens worden de draden van het scheerraam afgenomen, daarbij zorgende, dat de ophaaldraad behoorlijk tusschen de kettingdraden blijft. Eerst nu wordt overgegaan tot het omwinden met één der bovengenoemde bladsoorten; hoe deze bewerking plaats vindt zal het beste blijken uit een voorbeeld, (zie hierbij de Pl. IV fig. 2—5, waarop aan de draden de kleuren zijn gegeven, die zij moeten krijgen). Wordt b.v. verondersteld, dat de weefster van plan is een doek te vervaardigen waarin pijlspitsen voorkomen van de opvolgende kleuren, blauw, ongekleurd (wit), rood, ongekleurd (wit), rood, ongekleurd, blauw enz., dan worden in de eerste plaats die gedeelten van elk der bundels, die wit moeten blijven omwikkeld met de plantenvezels en deze, niet alleen over de einden, doch over de geheele lengte stevig met *soetra gandaj*[3] omwoeld; de gezamenlijke bundels, die het geikatte deel van het doek vormen worden nu vereenigd en nogmaals met bladreepen bedekt over alle gedeelten die rood of wit zullen moeten blijven, (verg. Pl. IV fig. 2 en 3) zoodat de wit te blijven gedeelten nu dubbel beschermd zijn. De omwikkelde gedeelten dragen den naam van *bòh plang*.

Kwamen ook geel te kleuren gedeelten in de ketting voor, dan worden deze op gelijke wijze als de wit te blijven draden omwikkeld; wanneer geel bij wit aansluit, dan wordt in elken bundel eerst het wit omwikkeld, daarna geel en wit te zamen, terwijl dan de gezamenlijke bundels op gelijke wijze als boven worden bewerkt.

Het geheel, dat nu voor de verving gereed is vertoont zich dus als van een dikke bos van verschillende bundels, een deel van die bos (het gedeelte dat de donkerste kleur zal krijgen) ligt bloot, het overige is op min of meer regelmatige afstanden omwikkeld. Thans kan men overgaan tot het verven met blauw, zwart of *lambajōng*, in het algemeen de donkerste kleur; de laatstaangebrachte omwindels worden dan afgenomen, waardoor de rood te verven draadgedeelten bloot komen, de andere evenwel bedekt blijven; de bundels worden vervolgens in hun geheel in de roode verf gedompeld, waarna de eventueel geel te kleuren gedeelten worden opengelegd; heeft ook de verving van het geheel met die kleur plaats gehad, dan worden ten slotte de bladreepen losgemaakt, die de wit te blijven gedeelten bedekken. Wat er dan te voorschijn komt is eene oogenschijnlijk vormlooze klomp van gevlekte (*plang*) dradenbundels, waaraan de merkteekens (*talòë idōng*) en ophaaldraden (*talòë tjakò*) op verschillende, schijnbaar onregelmatige plekken bijhangen; hoe het der

---

[1]) V. meent dat men hier eerder den naam *talòë tanda* zoude mogen verwachten, doch oppert de meening dat men evenals bij de menschen de *idōng* (neus) als het kenmerkende heeft willen voorstellen.

[2]) Op Java gebruikt men als voorteekening eene roode steensoort (*watoe poeroe*) — zie JASPER, Inl. kleurmethoden.: (Tijdschr. B.B. XXII, 350); ook op de Bali schijnt voorteekening gebruikelijk te zijn, althans op een ikatraam, in het bezit van 's R. E. M. zijn op de gedeeltelijk reeds omwonden bundels op regelmatige afstanden zwarte strepen getrokken, blijkbaar om als hulplijnen te dienen.

[3]) Zie blz. 29.

ikatster gelukt in dien chaos weder orde te scheppen, zal zoo dadelijk blijken; vooraf echter een paar opmerkingen.

Zooals uit de beschrijving gebleken zal zijn, wordt kleur op kleur gebracht en worden de eenmaal blauw geverfde deelen b.v. niet weder bedekt vóór men tot de roodverving overgaat [1]). Om hiertoe de mogelijkheid te openen is het natuurlijk noodig, dat eerst de donkere en daarna de lichte kleuren worden aangebracht en men hiermede met de wijze en volgorde der omwikkeling rekening moeten houden. Als gevolg van deze wijze van werken vertoonen de draden ten slotte een eigenaardigen gloed; zoo geeft het rood aan het blauw eenigszins een purperglans, terwijl het geel aan het rood eene min of meer oranjekleur mededeelt, doch op het zooveel sterkere blauw weinig of geen invloed uitoefent.

Verder zij opgemerkt dat twee naast elkaar liggende deelen van de kettingdraden nooit afzonderlijk omwonden worden; moet rood of geel op wit volgen, dan wordt eerst het wit te blijven deel omwikkeld en daarna met het rood of geel te verven deel van een tweede hulsel voorzien. De reden hiervan is dat twee naast elkaar liggende omhulsels nooit behoorlijk aan elkaar zullen sluiten, zoodat bij het verven allicht wat verf zou doorsijpelen op enkele plaatsen, andere daarentegen onaangetast zullen blijven; het gevolg zou zijn, dat deze onregelmatigheden op het scheerraam te voorschijn zouden treden en zich door onvolkomenheden in het ornament zouden wreken.

Op het eigenaardige nut dat ligt in het aanbrengen van alle windsels voor het verven met betrekking tot het insnoeren der draden werd reeds elders gewezen [2]).

In tegenstelling van wat wel elders plaats vindt [3]) worden in Atjèh de geikatte strengen niet op klossen (*boelōh* vergl. blz. 30) gewonden, maar worden ze zoolang mogelijk met de daaraan hangende merkkoordjes en ophaaldraden in bundels bewaard. Deze gaan eerst verloren bij het opspannen op het scheerraam. Bij die bewerking, hierboven op blz. 39 beschreven worden, n.l. de bundels geikatte draden te bekwamer plaatse aan de andere verbonden, die daartoe tot een aantal gelijk aan dat van den bundel worden afgebroken; de tijdelijk aangebrachte ophaaldraad bewijst bij het opspannen van de schering goede diensten, nadat de *talòë idōng* met een scherp mesje zijn doorgesneden. Tegelijk met het op hun plaats brengen van de draden wordt nu de eigenlijke ophaaldraad (*beuneung tjakò*), die om den ander alle draden van de ketting omvat (zie blz. 40) ingevoerd. Nu wordt nog eens ter dege nagegaan of de verschillende kleuren behoorlijk zijn aangebracht en worden mogelijke fouten uit de hand verbeterd door bijverven. Het werk van de ikatster is hiermede evenwel nog niet afgeloopen, want het op het scheerraam verkregen ornament vertoont slechts veelkleurige en weinig zeggende blokjes in de over het veld loopende strepen, terwijl toch de bedoeling is een *plang roesa* (hertenvlek) [4]) -motief te vormen. Daartoe is noodig de draden van de geikatte bundels te verschuiven [5]) de binnenste draden meer, de buitenste minder, waarbij zij dan telkens moeten worden afgebroken en verlengd met een stukje van de passende kleur, een arbeid die heel wat tijd en geduld

---

1) Vergl. Loebèr, Het weven blz. 20 vlgg.
2) Loebèr O. c. 21.
3) Jasper O. c. 355.
4) Omtrent de talrijke namen van dit ornament zie blz. 52. De naam „hertenvlek" is, dunkt ons zeker karakteristieker dan dolkpunt of pijlspits, juist omdat de kleine onregelmatigheden bij het verven en verschuiven aanleiding zijn tot het ontstaan van vervagende lijnen, die aan het patroon zulk eene eigenaardige fraaiheid geven.
5) Zie Loebèr Het weven 15.

INHOUD.

		Bladz.
	EEN WOORD VOORAF.	
I.	Inleiding en Geschiedenis	16
II.	Het kweeken der zijderupsen	22
III.	Afspinnen, haspelen, sorteeren, inéén draaien en vervaardigen van tweedraadszijde.	28
VI.	Het verven van de zijde	32
V.	Goud- en zilverdraad	38
VI.	Het scheerraam en het scheren	39
VII.	Het weeftoestel en het weven	44
VIII.	Toestel voor het weven van koordranden	49
IX.	De Atjèhsche weefster	50
X.	Het „*ikat-plang*" procédé	52
	Bijlagen: 2.	

AFBEELDINGEN IN DEN TEKST.

Fig. 1. Fig. 2.	Beginselen van het weven	39
Fig. 3. Fig. 4.	De ketting in wording	41, 42
Fig. 5.	Het oprollen van de ketting.	42
Fig. 6.	De ketting gereed	43
Fig. 7.	Toestel voor het weven van koordranden	49

PLATEN.

Pl. III. Onderdeelen:
Fig. 1. Katrolstandaard.
Fig. 2. Winder.
Fig. 3. Rooster.
Fig. 4. Haspel.
Fig. 5. Spinnewiel.
Fig. 6. Spoel.

Pl. IV. Fig. 1. Het opspannen van de ketting.
Fig. 2—5. *Ikat-plang* procédé.
„ V. Het opspannen van de ketting.
„ VI. } Vrouw aan het scheerraam.
„ VII. }
„ VIII. Oprollen van de schering.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

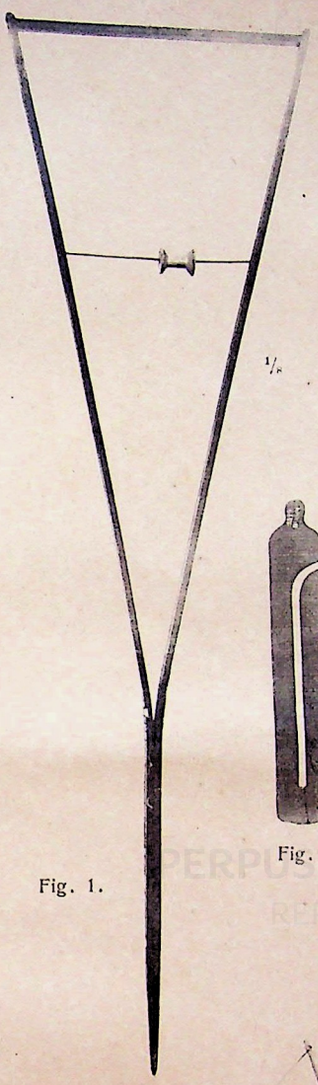

Fig. 1.

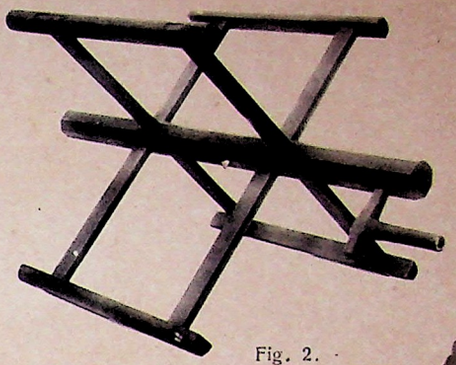

Fig. 2.

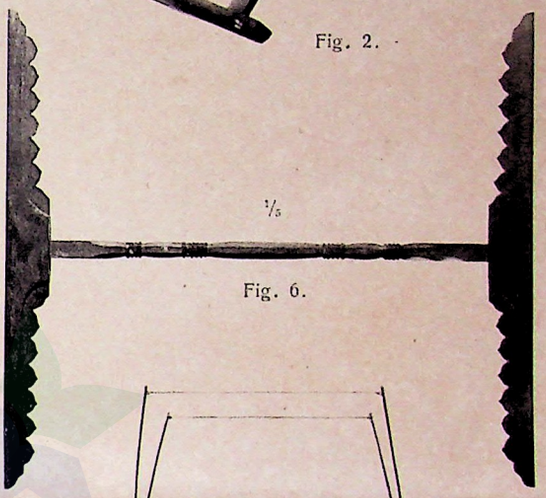

Fig. 6.

Fig. 3.

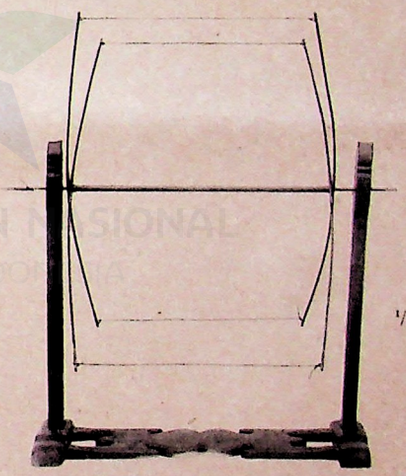

Fig. 4.

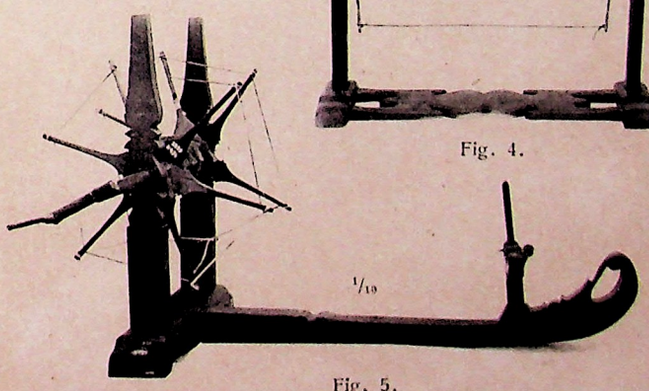

Fig. 5.

Ex coll. R. E. M. Leiden.

Spinwerktuigen. (Pag. 30 – 32.)

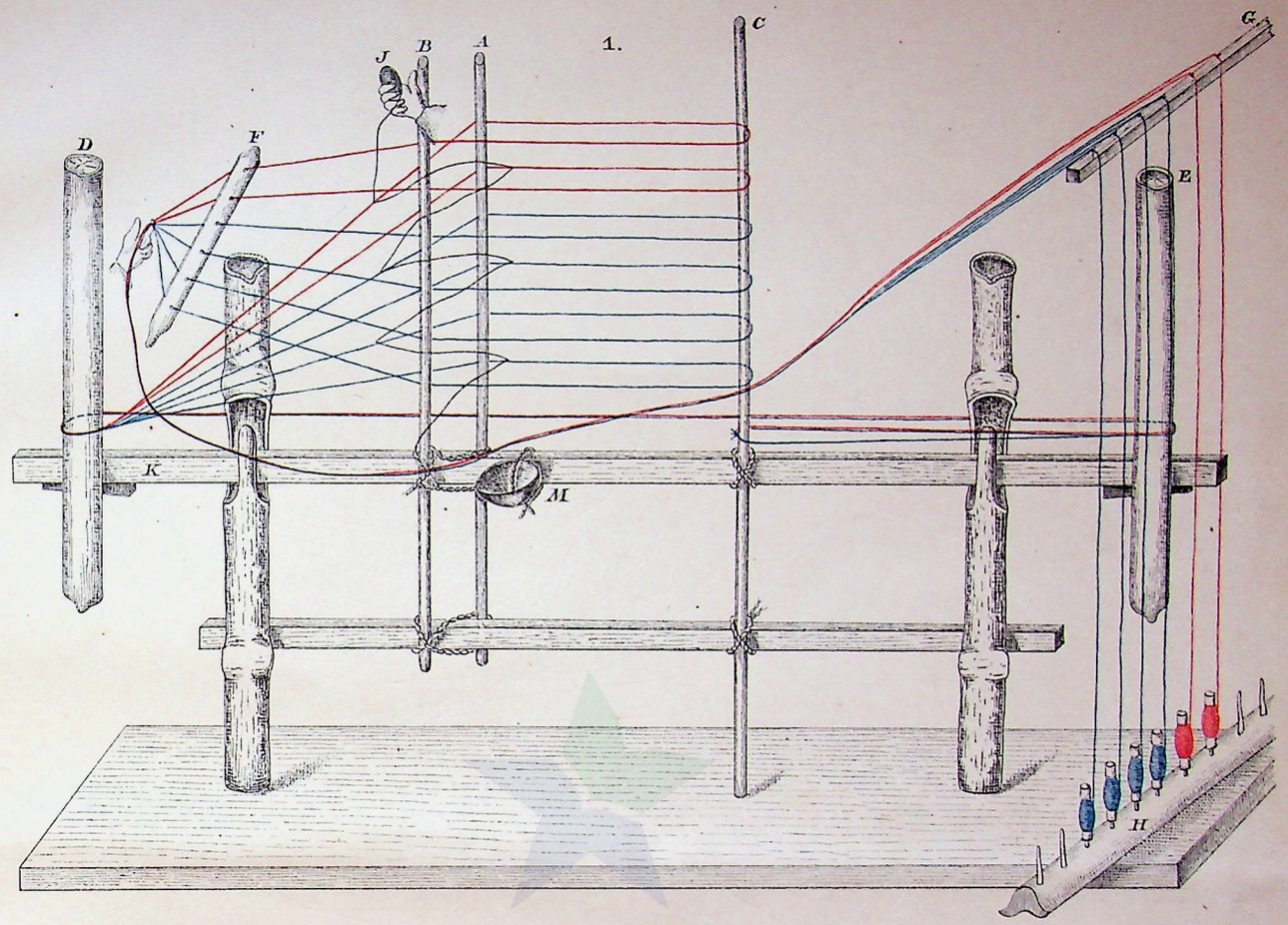

2.

3.

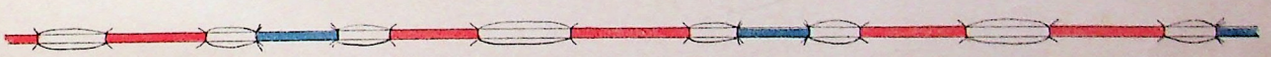

4.

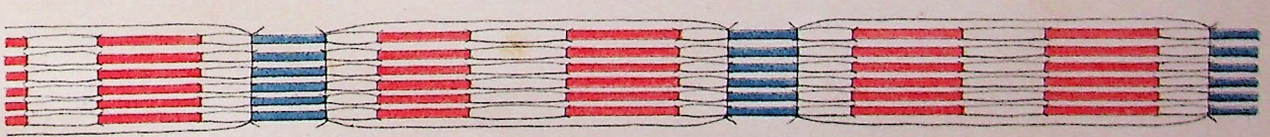

5.

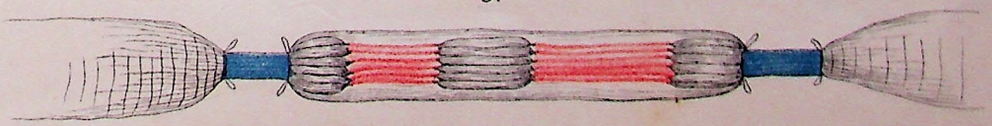

fa P. W. M. Trap impr.

Fig. 1. Het opspannen van de ketting. (Pag. 39.)

Fig. 2—5. Ikat-plang procédé. (Pag. 52.)

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

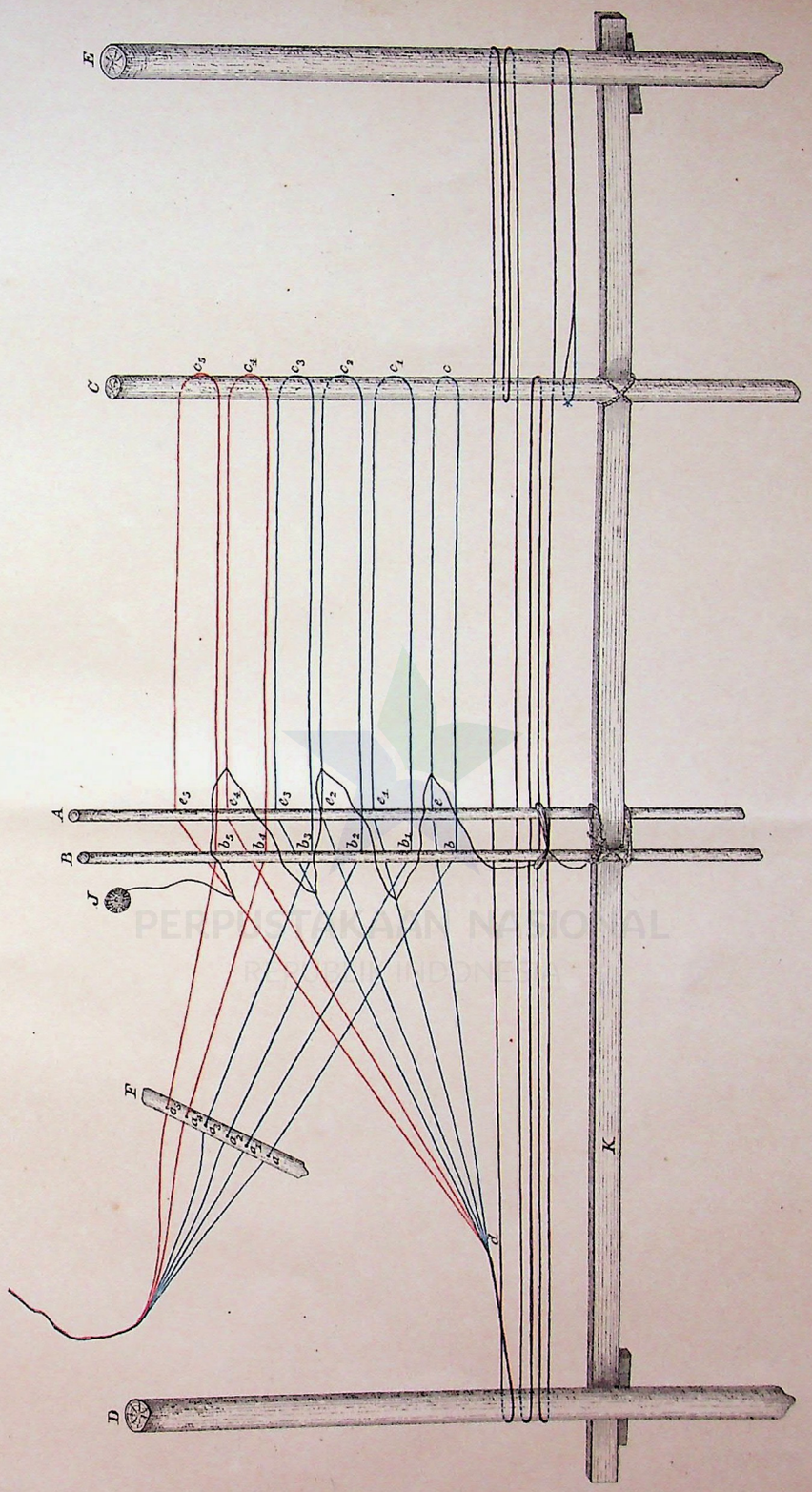

Het opspannen van de ketting. (Pag. 40.)

fa P. W. M. Trap impr.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Vrouw aan het scheerraam. (Pag. 41.)

Ex coll. R. E. M. Leiden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Vrouw aan het scheerraam. (Pag. 41.)

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

Ex coll. R. E. M. Leiden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Oprollen van de schering. (Pag. 43.)

Ex coll. R. E. M. Leiden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

